

STJEPAN/AHMED- PAŠA HERCEGOVIĆ (1456.?-1517.) U SVJETLU DUBROVAČKIH, TALIJANSKIH I OSMANSKIH IZVORA

Kontroverzne teme iz života Stjepana/Ahmed-paše
Hercegovića

Petar VRANKIĆ
Kath.-Theologische Fakultät der
Universität Augsburg
Privatadresse:
Kardinal-Brandmüller-Platz 1
D - 82269 Geltendorf
E-pošta: vrankic@t-online.de

UDK: 929.7 Stjepan/Ahmed-paša
Hercegović
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 14. ožujka 2017.
Prihvaćeno: 5. travnja 2017.

Sažetak

Knez Stjepan Hercegović Kosača, prvotno najmlađi i sigurno najomiljeniji sin hercega Stjepana Vukčića Kosače, postavši kasnije Ahmed-paša Hercegović, vrlo ugledni i uspješni osmanski zapovjednik, upravitelj, ministar, veliki vezir, diplomat, državnik i pjesnik, ostaje i dalje djelomično kontroverzna ličnost u južnoslavenskim, talijanskim i turskim povijesnim prikazima. Nije ni danas lako točno prikazati njegov životni put. Povjesnici se ne slažu u podrijetlu i imenu njegove majke, godini rođenja, slanju ili odlasku na dvor sultana Mehmeda Osvajača, sukobu s polubratom, hercegom Vlatkom, uspjelom ili neuspjelog preuzimanju oporukom utvrđenoga nasli-

jeđa njegova oca Stjepana i majke Barbare, založenog u Dubrovniku, godini ženidbe, broju žena i broju vlastite djece, te o broju i mjestu najvažnijih državnih službi iz njegova četrdesetogodišnjeg osmanskog životnog puta. U ovom prilogu autor pokušava unijeti više svjetla u gotovo sva sporna pitanja služeći se prvenstveno, danas dostupnim, objavljenim i neobjavljenim vrelima te dostupnom bibliografijom u arhivima i knjižnicama Dubrovnika, Venecije, Milana, Firence, Riminija, Sarajeva i Istanbula.

Ključne riječi: Stjepan Hercegović/Ahmed-paša Hercegović; herceg Stjepan; *hercežica* Jelena; hercežica Barbara; hercežica Cecilija; Dubrovnik; Carigrad; talaštvo; konverzija na islam; herceg Vlatko; sultan Mehmed II.; sultan Bajazid II.; borba za obiteljsko naslijeđe; djeca Ahmed-paše.

1. Podrijetlo Hercegovе druge žene i majke Stjepana/Ahmed-paše Hercegovića¹

-
- 1 Stjepan knez Hercegović/Ahmed-paša Hercegović/Ahmed pāšā Hersek-Zāde, Ahmed pāšā Hersek-ōgli, sin hercega Stjepana Vukčića Kosače i njegove druge žene, Bavarke i Witelsbahške kneginje Barbare, rođen je kao Stjepan Hercegović, najvjerojatnije malo prije 13. svibnja 1456. u Herceg Novom i umro (službeno!) 21. srpnja 1517. kod Alepa, u današnjoj Siriji. Rano djetinjstvo, do prerane smrti majke Barbare u lipnju 1459., proveo je na dvoru svoga oca i majke u Herceg Novom. Poslije majčine smrti šalje ga otac Stjepan na odgoj i školovanje u Dubrovnik, grad u kome će doživjeti upad Osmanlija u zemlje svoga oca 1463., te očevu smrt 1466. godine. Od oca Stjepana i majke Barbare naslijedio je povećе bogatstvo, koje je bilo pohranjeno u Dubrovniku. Njegov stariji polubrat i novi herceg, Vlatko, preuzeo je skrbništvo nad njim i dao redovito isplaćivati i Stjepanov dio iz položenoga naslijeđa, kako nam to potvrđuju pisani izvori iz Dubrovačkoga arhiva. Isti izvori potvrđuju njegovo kršćansko uvjerenje i boravak do kraja studenoga 1473. u Herceg Novom. Te kasne jeseni, po dubrovačkim izvorima, gubi mu se za punih 10 mjeseci svaki trag. Najvjerojatnije, zbog napetosti oko isplate naslijeđa, te napetosti oko nove ženidbe njegova brata Vlatka, napušta neprimijećeno Hercegovu zemlju, odlazi u Carigrad, traži i nalazi na dvoru sultana Mehmeda II. zaštitu svojih nasljednih prava ali i jedinstvenu priliku za briljantnu karijeru. Stoga, po dubrovačkim vrelima, Stjepan Hercegović nije bio ni talac, ni zarobljenik, bilo kao dijete ili kao mladić, na dvoru sultana Mehmeda II. u Carigradu do 22. studenoga 1473. Tek u pismu od 24. rujna 1474. nalaže sultan Mehmed Dubrovčanima, preko svoga sklava

(sluga, dragoman) Ibrahima, da posreduju pri podjeli očeva i majčina nasljeđa između Ahmeda i njegova brata, hercega Vlatka. Usp. ĆIRO TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive", u: *Glasnik Zemaljskog muzeja* (dalje: GZM), XXIII., Sarajevo, 1911., str. 39-40, 455-465; LJUBOMIR STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, Srpska kraljevska akademija, Beograd - Sremski Karlovci, 1934., str. 252-253; HAZIM ŠABANOVIĆ, "Hersek Zāde Aḥmed Pasha", u: *Encyclopaedia of Islam* (dalje: EI), III., Brill, Leiden, ²1971., str. 340-342. U spomenutom pismu nekadanji Stjepan Hercegović zove se po prvi put Ahmed, što znači, da je u roku od kraja studenoga 1473. do 24. rujna 1474. prešao na islam. Sljedeće spominjanje Stjepana-Ahmeda nalazimo u pismu od 21. svibnja 1477., u kojem sultan Mehmed II. veoma odlučno zapovijeda Dubrovčanima da isplate "vjernom i poštenom slugi Carstva Ahmedu" 18.000 zlatnih dukata, što mu ih je ostavio otac i koje Dubrovčani nisu dosad htjeli isplatiti. Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 47; Lj. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 258. Poslije ovih vijesti obiteljsko-nasljedničke naravi Stjepan/Ahmed Hercegović pravi karijeru u Osmanskome Carstvu. Godine 1478., u doba borbi za Skadar u Albaniji, Mehmed II. promiče ga u državnoga zastavnika (miri-alem). GLIŠA ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, I., 1, 1348.-1520., Beograd, 1940., str. 623. Budući da se pokazao vjernim i vrlo korisnim novom sultanu Bajazidu II., u borbi za nasljedstvo protiv njegova brata Džema, dobio je za ženu, prema Šabanoviću, prije 17. prosinca 1481., prema drugima tek 1484. godine, Bajazidovu kći, sultaniju Hūndi-Hâtūn. Usp. H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zāde Aḥmed Pasha", str. 341; MUHAMMED AHMED SIMSAR, *The Waqfiah of Aḥmed pāsā*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1940., str. 177; ÇAĞATAY MUSTAFA ULUÇAY, "Bayazid II. in Ailesi", u: TD X., 14, Istanbul, 1959., str. 105-124, ovdje 120; BEHIJA ZLATAR, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV. i XVI. stoljeću", u: *Prilozi Instituta za istoriju*, 14-15, Sarajevo, 1978., str. 81-138, ovdje 90. Postavši carski zet Stjepan/Ahmed je naglo uznapredovao u svojoj karijeri. Tijekom svoje četrdesetogodišnje osmanske službe vršio je razne vrlo utjecajne dužnosti: Bio je krajišnik (sandžakbeg) Hamidilia, Burse i Galipolja, višeput namjesnik (beglerbeg) Anatolije i carski vrhovni zapovjednik (serasker) u Aziji, višeput zapovjednik osmanske mornarice (kapudan-paša), nekoliko puta kupolski i drugi vezir, te šest puta veliki vezir, zapovjednik (muafiz) Burse odnosno Drinopolja i možda neposredno pred smrt namjesnik Kaira (Kair-beg). Sudjelovao je kao zapovjednik u pomorskim i kopnenim bitkama protiv Mlečana 1499.-1501. i u bitci protiv Francuza kod Mitilene 1501. godine. Veoma je zaslužan za sklopljeno primirje između Venecije i Sultana 1503. godine. Usp. ERDMUTE HELLER, *Venedische Quellen zur Lebensgeschichte des Ahmed Paša Hersek-oglu*, (Diss.), München, 1961., str. 29-58. U svojoj dugoj vojno-političkoj karijeri služio je trojicu sultana: Mehmeda II., Bajazida II. i Selima I. Bilo je to zlatno doba osmanske povijesti, u koje je Stjepan/Ahmed-paša Hercegović ugradio svoje osobne snage i talente. Do kraja života gajio je dobre i prijateljske odnose prema Dubrovniku i Mletcima, svojim nekadanjim velikim uzorima i zaštitnicima obitelji Kosača, što mu je djelomice donosilo političke poteškoće na Visokoj Porti. Usp. H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zāde Aḥmed Pasha", str. 341-342; HALIL INALCIK, *The Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economy*, Variorum Reprints, London, 1978., VII., str.

120-121; HEATH W. LOWRY, *Hersekzâde Ahmed Paşa: An Ottoman Statesman's career and pious Endowments*, Bahçeşehir University Press, Istanbul, 2001., str. 16-17. Od Dubrovčana je primao do kraja života redovnu godišnju najamninu od 48 zlatnika za kuću i vrtove u Konavlima, koje je naslijedio od oca. Kao konvertit na islam sačuvao je širinu vjerskih vidika te je imao općenito blagonaklono držanje prema kršćanima, tako da ga neki autori smatraju pritajenim kršćaninom. Usp. EDRENEVİ RUHİ, *Ta'rih-i Âl-i Osaman*, Berlin, Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Ms.or. nr. 821, fol. 198; FRANCESCO SANSOVINO, *Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi*, F. Rampazetto, Venezia, 1564., str. 336; PERIKLES JOANNOU, "Großwesir Ahmet Herzeg Geheimchrist im Hof des Sultans zu Istanbul", u: *Orientalia christiana periodica*, 26, Roma, 1960., str. 74-80. O vojnim, ne uvijek uspješnim, pohodima Ahmed-paše Hercegovića može se opširnije saznati u: JOSEPH HAMMER, *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva*, NERKEZ SMAILAGIĆ (prir.), Zagreb, 1979., str. 255, 263, 270; NICOLAE JORGA, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II., Frankfurt am Main, 1990., str. 245. Ostali aspekti života i djela mogu se saznati u: SAFVET-BEG BAŠAGIĆ, "Ahmed paša Hercegović", u: *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Matica hrvatska, Zagreb, 1931., str. 6; HAMDİJA KREŠEVLJAKOVIĆ, "Ahmed-paša Hercegović", u: *Hrvatska enciklopedija* (dalje: HE), I., Zagreb, 1941., str. 118-119; ANTO BABIĆ, "Kosače", u: *Enciklopedija Jugoslavije* (dalje: EJ), 5, Zagreb, 1962., str. 330-331; VASO ČUBRILLOVIĆ, "Ahmet-Paša Hercegović", u: *EJ*, 1, Zagreb, 1955., str. 23; E. HELLER, *Venedische Quellen*, str. 15-28, 59-83; SIMA M. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba*, Beograd, 1964., str. 245-267; VELJAN ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, Narodna knjiga, Beograd, 1979., str. 189-231; HEDDA REINDL, *Männer um Bâyezîd. Eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bâyezîds II. (1481-1512)*, Klaus Schwarz, Berlin, 1983., str. 129-146; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade Ahmed Pasha", u: *Journal of Turkish Studies*, 40, Harvard University, 2013., str. 315-326; BOŠKO I. BOJOVIĆ, *Raguse (Dubrovnik) et l'Empire Ottoman (1430-1520)*, Association Pierre Belon, Paris, 1998., str. 225, op. 151; ŞERAFETTİN TURAN, "Hersekzâde Ahmed Paşa", u: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (dalje: DIA), 17, Istanbul, 1998., str. 235-237; MEHMET YILMAZ, "Ahmet Paşa (Hersekzade). Yaşamları ve Yapıtlarıyla", u: *Osmanlılar Ansiklopedisi* (dalje: OA), 1, Istanbul, 1999., str. 146-147; EMA MILJKOVIĆ-BOJANIĆ, "Kraj vladavine Kosača i prve godine osmanske vlasti u Hercegovini", u: RADOSLAV BRATIĆ (prir.), *Kosače - osnivači Hercegovine*, Četvrti naučni skup istoričara u Gacku 20-22 septembar 2000, Bileća - Gacko - Beograd, 2002., str. 291-307; BEHIJA ZLATAR, "Ahmed-paša Hercegović", u: DAMIR SADOVIĆ (prir.), *Zbornik radova. Naučni skup Herceg Stjepan Vukčić Kosača i njegovo doba*, Mostar, 23. 5. 2003., Mostar, 2005., str. 179-184; PEJO ĆOŠKOVIĆ, "Kosače", u: *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: HBL), 7, Zagreb, 2009., str. 659-668, ovdje 666; PETAR VRANKIĆ, "Hercegovina zemlja od propasti Bosne do definitivnog pada pod Turke u svjetlu suvremenih bizantskih i osmanskih izvora", u: IVICA LUČIĆ (prir.), *Hum i Hercegovina kroz povijest. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. studenog 2009.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., str. 697-741, ovdje 710-713. Zanimljivo je da se i danas službena *Turska islamska enciklopedija*, *Osmanska enciklopedija* kao i većina turskih povje-

Početak listopada 1453. godine, još u doba rata s Dubrovnikom, umrla je prva žena hercega Stjepana, Jelena Balšić,² izmirena s mužem,³ majka kćeri Katarine i sinova Vladislava i Vlatka. Ovom pri-

sničara rado pozivaju jedino na osmanske izvore glede Ahmed-pašina djetinjstva, ponavljaju već ustaljene slike i pojmove, koji počivaju na već poznatim klišejima. Ovo se najvjerojatnije događa zbog nepoznavanja jezika i nemogućnosti konzultiranja dubrovačkih i venecijanskih izvora te opširnije južnoslavenske bibliografije.

- 2 Jelena Balšić (1407.?-1553.) bila je kći iz prvoga braka Balše III. (1387.-1421.) i Albanke Nikete Thopija. Balša III., sin Đurađa Balšića i Jelene Lazarević (kći kneza Lazara i kneginje Milice) bio je zadnji vladar Zete iz roda Balšića od 1403. do 1421. Kći Jelena je dobila ime po svojoj baki Jeleni Lazarević i bila je udana 1424. godine za Stjepana Vukčića Kosaču. Iz ovoga braka rođeni su kći Katarina i sinovi Vladislav i Vlatko. Po testamentu spomenute bake Jelene iz 1442./1443. godine, koja se na kraju udala za Sandalja Hranića Kosaču, Jelena je naslijedila lijepo bogatstvo iz riznice Balšića. Usp. LUDWIG VON THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Verlag von Duncker und Humboldt, München - Leipzig, 1914., str. 168-169; ILARION RUVARAC, "Dvije bosanske kraljice", u: NIKOLA RADOJČIĆ (prir.), *Zbornik Ilariona Ruvarca. Odabrani istorijski radovi*, 1, SKA, Beograd, 1934., str. 447-448; BAZILIJE PANDŽIĆ, "Katarina Vukčić Kosača (1424-1478)", u: *Povijesnoteološki simpozij u povodu 500. obljetnice smrti bosanske kraljice Katarine*, Sarajevo, 1979., str. 15-16; KRUNOSLAV DRAGANOVIĆ, *Katarina Kosača bosanska kraljica prigodom 500-godišnjice njezine smrti (25. X. 1478.)*, Sarajevo, 1978., str. 8; ĐURO TOŠIĆ, "Bosanska kraljica Katarina (1425-1478)", u: MILORAD EKMEČIĆ (prir.), *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine*, 2, SANU, Beograd, 1997., str. 75-76.
- 3 Do izmirenja hercega Stjepana, njegove žene Jelene i starijega sina Vladislava u prisustvu drugoga sina Vlatka i dvorjanika došlo je 19. srpnja 1453. na planini Pišču u Pivi. Povelja izmirenja kaže puno: Herceg se obvezuje da će još za života podijeliti zemlju i predati je na upravu sinovima pod uvjetom da ostanu vjerni njemu, njihovu ocu i Hercegovu velikom gospodarju, sultanu Mehmedu. Lj. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 66-72; S. ČIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 198-199. Obiteljska napetost u kući Kosača nastala je zbog firentinske, odnosno sijenske kurtizane, koju su doveli Hercegovu agentu iz Italije 1450./1451. godine. Premda je kurtizana bila prvotno namijenjena za ženu starijem sinu Vladislavu, herceg Stjepan se oduševio ljepotom prispjele Firentinke i odmah ju je uzeo kao svoju ljubavnicu. Hercegovu amorozna erupcija nije značila samoponiženje za sina Vladislava, nego i javno zapostavljanje i vrijeđanje vlastite žene Jelene. Osim toga, ako je firentinska kurtizana bila namijenjena sinu Vladislavu, Hercegov potez nije bio samo amorozni ispad oca, nego možda smišljeni napad na sina. Tadašnje pripreme za rat između hercega Stjepana i Dubrovnika poprimile su osobno i emotivno obilježje, pripovijeda bizantski kroničar Halkondil, premda nisu bile ni uzrok ni povod. Što iz povrijeđenosti, što iz obiteljskih interesa,

godom odbilo je Dubrovačko vijeće 10. listopada 1453. izraziti sućut hercegu Stjepanu i njegovim sinovima jer je rat s Hercegom još uvijek trajao.⁴ Već od siječnja 1454. postoje pisana svjedočanstva o Hercegovim novim ženidbenim planovima, koji su za njega trebali biti politički i teritorijalno veoma unosni. No, na ovo ga je potaknula, bez sumnje, rana smrt, u travnju 1453. godine, hrvatsko-dalmatinskoga bana Petra Talovca, koji je ostavio iza sebe prostranu zemlju, dva nedorasla sina i mladu udovicu, banicu Jadvigu Gorjansku.⁵ Već krajem 1453. ili početkom 1454. godine zaprosio je herceg Stjepan ruku banice Jadvige, koja mu je trebala donijeti u miraz veoma važne hrvatske

hercežica Jelena bježi 15. kolovoza 1451. sa sinom Vladislavom u Dubrovnik i odbija se vratiti svome nevjernom mužu. Nakon što su i Dubrovčani odbili izručiti Jelenu, započe Herceg svoj osvetnički pohod protiv Dubrovnička i sina Vladislava (1451.-1454.), koji je u međuvremenu postao Παγουζίων στρατηγὸν - zapovjednikom dubrovačke vojske. Rat je potrajao gotovo tri godine i nanio goleme štete Republici, Hercegu i svim sudionicima ovoga nepromišljenog i politički suicidalnoga sukoba. U ovom ratu, kako znamo iz drugih izvora, Vladislav je otvoreno ustao protiv oca i pokušao sklopiti koaliciju za zbacivanje Hercega s vlasti. Čak se pregovaralo o prodaji Hercegovе zemlje za 150.000 dukata i njezinoj raspodjeli između zainteresiranih strana: srpski despot Đurađ (Đorđe) Branković, bosanski kralj Tomaš, Dubrovnik te sinovi Vladislav i Vlatko. U rat su se poslije umiješali Turci na poziv Hercega, Mlečani na poziv Vladislava te Mađari i papa na zamolbu Dubrovčana. Jedan lokalni sukob poprimio je međunarodne dimenzije, dok je sultan Mehmed gotovo neometano osvajao Carigrad i stvarao povoljne uvjete za definitivno zaposjedanje Srbije, Bosne i Vojvodstva Svetoga Save (*Ducatus Sancti Sabae*). Po suvremenim svjedočanstvima firentinska kurtizana zvala se Elizabeta ("domina Helisabeth de cherzech" ili "donna Helisabeta"). Usp. DRŽAVNI ARHIV U DUBROVNIKU (dalje: DADU), *Consilium Rogatorum* (dalje: *Cons. Rog.*), XII., fol. 112, od 30. 7. 1451.; Α. Χαλκοκονδύλης, Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν, Bonn, 1843., str. 540; GASPARE BROGLIO TARTAGLIA, *Cronaca universale*, Biblioteca Civica Gambalunga, Rimini, SC-MS, 1161, fol. 210rv; VJEKOSLAV KLAJČ, *Povijest Bosne*, Zagreb, 1882., str. 297; JOVAN RADONIĆ, "Herceg Stipan Vukčić Kosača i porodica mu u istoriji i narodnoj tradiciji", u: *Zbornik u slavu Vatroslava Jagića*, Berlin, 1908., str. 406-414, ovdje 406-407; L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 170; KONSTANTIN JIREČEK, *Istorija Srba*, II., Beograd, 1923., str. 162; G. ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, str. 590; SIMA M. ČIRKOVIĆ, "Vesti Brolja da Lavelo", u: *Istorijski časopis*, XII.-XIII., Beograd, 1963., str. 169-172; ISTI, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd, 1964., str. 300; P. VRANKIĆ, "Hercegovа zemlja", str. 707-710.

4 DADU, *Cons. Rog.*, XIII., fol. 245v, od 10. 10. 1453.; S. ČIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 205.

5 Usp. VJEKOSLAV KLAJČ, *Povijest Hrvata*, III., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980., str. 300-303.

zemlje.⁶ Venecija se suprotstavila Hercegovim ženidbenim planovima, koji su bili u suprotnosti s njezinim teritorijalnim aspiracijama, uzela je banicu Jadvigu, njezinu djecu i zemlje pokojnoga bana pod svoju zaštitu.⁷ Nakon neuspjelih planova s banicom Jadvigom herceg Stjepan se obraća za pomoć svom političkom savezniku, grofu Ulriku II. Celjskom, hrvatsko-slavonskom banu i zetu srpskoga despota Đurađa Brankovića. Agenti grofa Ulrika preporučili su mu Barbaru Liechtenstein iz Nikolsburga, u današnjoj Moravskoj. Poveljom, izdanoj u gradu Ključu kod Gacka 1. ožujka 1455., herceg Stjepan, obraćajući se njezinu ocu Georgu, jamči Barbari Lihtenštajnskoj, kao svojoj budućoj ženi, u suglasnosti svojih sinova i savjetnika sva supružnička prava, čak i nakon njegove smrti.⁸ Između ostaloga, on joj jamči da može ostati u katoličkoj vjeri i sa sobom povesti katoličke svećenike i osoblje što jasno pokazuje da herceg Stjepan i njegov dvor nije bio katolički. No, kada je Barbara Lihtenštajnska, iz nama nepoznata razloga, odbila ponudu,⁹ našli su Ulrikovi agenti i Hercegovci izaslanici novu odgovarajuću nevjestu, jednu drugu Barbaru, koja je ušla u povijest kao "filia illustris ducis de Payto (!) (Payro)!" = *kći presvijetlog vojvode od Bavarske*.¹⁰ Po uvjerenju uvaženijih historičara Barbara je

-
- 6 ŠIME LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike: knjiga X: od godine 1453. do 1469.*, JAZU, Zagreb, 1891., str. 25-26, 29; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 205-206.
- 7 L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 172-173.
- 8 L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 175-176; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 218. Liechtenstein su bili niže donjoaustrijsko plemstvo koje je u XV. st. posjedovalo više dvoraca. Među njima se nalazio dvorac Liechtenstein kod Nikolsburga (današnji Mikulov u Moravskoj) u kojem je Barbara boravila kada je dobila bračnu ponudu od hercega Stjepana. Njezini su se roditelji zvali Georg IV. von Liechtenstein i Hedwig von Pottendorf. Sredinom XVI. st. Liechtensteini prodaju dvorac u Nikolsburgu i preseljavaju se na Rajnu. Danas je Liechtenstein samostalna kneževina i veliko europsko financijsko sjedište. DAVID BEATTI, *Liechtenstein. Geschichte und Gegenwart*, Triesen, 2005.; P. VRANKIĆ, "Hercegovina zemlja", str. 710-711.
- 9 Barbara Liechtenstein živjela je još 1460. godine, budući da se te godine udala za Heinricha Strewna von Schwarzenau. Usp. L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 177.
- 10 Ovako je oslovio Hercegovu drugu ženu njegov vjerni vitez Pribisav Vukotić u pismu, koje je predao u proljeće 1455. aragonskom kralju u Napulju, Alfonsu V. Kako Vukotić nije znao latinski, netko drugi na dvoru hercega Stjepana, najvjerojatnije "scriba Ruggiero" (Ruđer), sastavio je latinski ovo pismo. Na njemačkom jeziku ovaj bi naslov glasio: *Tochter seiner Durchlaucht Herzog von Bayern (de Payro)*. Usp. L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 404.

bila kći jednoga od bavarskih vojvoda, nezakonita Vitelsbahška princeza.¹¹ No, ima još nekih modernih pokušaja koji se, u nemogućnosti da usvoje rezultate povijesnoga istraživanja u zadnjih 120 godina, zadržavaju i dalje na samome početku ove povijesne problematike. Tako u Zborniku radova *Naučni skup Herceg Stjepan Vukčić Kosača i njegovo doba*, Mostar, 23. 5. 2003., tvrdi jedan od autora u svome prilogu: "Stjepan je rođen 1456. godine. Majka mu je bila Varvara, druga Hercegova žena, kći paškog despota, udovica bana Petra Kliškog" te preuzima, danas zastarjela biografska saznanja o Ahmed-paši Her-

-
- 11 Latinski naslov "filia illustris ducis de Payro" može se jedino prevesti: *kći presvijetlog vojvode od Bavarske*. U srednjovjekovnim latinskim rukopisima Bavarska-Bayern zove se Baioaria ili Paioaria, a Bavarci Baioarii ili Paioarii. Budući da je tadanje Veliko Bavarsko vojvodstvo bilo podijeljeno na tri linije: Ingolstadt, Landshut i München, danas nije lako utvrditi iz koje je linije od trojice tadanjih bavarskih vojvoda potjecala Hercegova žena Barbara, poglavito ako se uzme u obzir da je bila nezakonita kći, kako se obično smatra. Njezino ime se ne pojavljuje u službenoj genealogiji obitelji Wittelsbach. U genealoškom stablu vojvode Albrehta III. Bavarskoga (1401.-1460.) iz minhenske linije, deseto dijete nosi ime Barbara (1454.-1472.), koja će stupiti kao redovnica u jedan samostan u Münchenu. Stoga možemo isključiti Albrehta III., njegova brata Wilhema III. (ili jednoga od njihovih sinova) kao oca Barbare, druge žene hercega Stjepana. Barbarinu obitelj treba tražiti u nasljednicima Henrika XVI. iz landshutske linije ili među potomcima Ludviga VIII. iz ingolštadske linije. Usp. L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 174, 177; NICOLAE IORGA, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, VI., Bucarest, 1916., str. 223; FRANZ BABINGER, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit. Weltenstürmer einer Zeitenwende*, Bruckmann Verlag, München, 1953., str. 280; E. HELLER, *Venedische Quellen*, str. 9; A. BABIĆ, "Kosače", str. 330-331; S. ČIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 218; P. VRANKIĆ, "Hercegova zemlja", str. 711. No, ima modernih povjesničara koji, u svojem posebnom uvjerenju, ne usvajaju rezultate povijesnoga istraživanja u zadnjih stotinu godina. Tako u *Zborniku radova Naučni skup Herceg Stjepan Vukčić Kosača i njegovo doba*, Mostar, 23. 5. 2003., Mostar, 2005., više autora postavlja teze, koje su u suprotnosti s dubrovačkim vrelima ili s radovima ozbiljnih historičara, kao što su Č. Truhelka, L. Thalloczy, K. Jiriček, J. Radonić, G. Elezović, A. Babić, V. Čubrilović, H. Šabanović, S. Čirković, V. Atanasovski i drugi. Oslanjajući se samo na kronološki kasnije osmanske ljetopise, ovi autori potpuno prešućuju starije radove i vrela, koja osvjetljaju kršćansko (katoličko) razdoblje u životu Stjepana Hercegovića. Kako na Stjepana tako i na Ahmeda trebaju biti ponosna i sva tri domaća naroda: Bošnjaci, Hrvati i Srbi. Istovremeno se moraju znanstveno i povijesno-kritički promatrati različita životna razdoblja ove vrlo zanimljive i kontroverzne osobe.

cegoviću, koja su objavili nekadanji pioniri povijesnih istraživanja u Sarajevu, Karl Petz i Ćiro Truhelka.¹²

Princeza Barbara, Hercegova druga žena, i Vlatkova prva žena, jedna celjska princeza,¹³ bile su dovezene mletačkom lađom do Drijeva na Neretvi i odatle su bile prešle u grad Sokol, u međurječju Tare i Pive. Spomenutim nevjestama pridružila se nešto kasnije i treća, kyra (gospođa) Ana Kantakuzina, nećakinja Irene, žene srpskoga despota Đurađa Brankovića, kao žena Hercegova najstarijeg sina Vladislava.¹⁴ U gradu Sokolu, za tadašnje prilike nečuveno, slavila se početkom svibnja 1455. trostruka svadba, drugi brak hercega Stjepana s novom hercežicom Barbarom i prvi brakovi njegovih sinova, Vladislava i Vlatka.¹⁵ No, usprkos ovom slavlju, koje je trebalo pokazati porast Hercegova utjecaja i prestiža u južnoj Europi, u Hercegovoj zamišljenoj interesnoj sferi nastale su krupne političke i strateške promjene, koje su ga trebale zabrinuti. Sljedeće godine, 22.

-
- 12 Autoru spomenutoga priloga promaklo je cijelo istraživanje ove problematike tijekom 20. i početkom 21. stoljeća. On zamjenjuje Jadvigu Gorjansku, kao što je to učinio Karl Petz 1894. ili nešto slično Ćiro Truhelka 1911., udovu hrvatskoga bana Petra Talovca, s Barbarom (Varvarom) "filia illustris ducis de Payro" = kćeri presvijetloga vojvode Bavarskog s nekakvom "kćeri paškog despota". Usp. KARL PETZ, "Ahmed paša Hercegović", u: *GZM*, VI., Sarajevo, 1894., str. 361-363; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 455; SENAD MIJIČEVIĆ, "Od Kosača do Hercegovića", u: DAMIR SADOVIĆ (prir.), *Zbornik radova. Naučni skup Herceg Stjepan Vukčić Kosača i njegovo doba*, Mostar, 23. 5. 2003., Mostar, 2005., str. 172.
- 13 Ime celjske princeze, Ulrikove sinovice ili polusestre i Vlatkove prve žene, nije poznato. Ulrik II. Celjski bio je sin Ferdinanda II. Celjskog i Elizabete Frankopanske. Ferdinand II. je, osim Elizabete Frankopanske, imao još Veroniku Desničku kao drugu ženu te još jednu priležnicu. Iz ove veze s konkubinom rodila se oko 1442. Vlatkova žena. Ulrik II. Celjski bio je oženjen s Katarinom, kćeri srpskoga despota Đurađa Brankovića i njegove bizantske žene, Irene Kantakuzene. Usp. MILKO KOS, "Grofje Celjski", u: *Srednjeveška, kulturna, društvena in politička zgodovina Slovencev: izabrane razprave*, Slovenska matica, Ljubljana, 1985., str. 258-270; ROBERT KURELIĆ, "Pregled povijesti grofova Celjskih", u: *Historijski zbornik*, 59, Zagreb, 2006., str. 201-216.
- 14 Usp. L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 172; K. JIREČEK, *Istorija Srba*, II., str. 166; RADIVOJ RADIĆ, "Ana Kantakuzina-vizantijska nevesta u kući Kosača", u: MILORAD EKMEČIĆ (prir.), *Zbornik za istoriju BiH*, 2, SANU, Beograd, 1997., str. 119-137.
- 15 DADU, *Cons. Rog.*, XIV., fol. 155-163; *Lettere di Levante* (dalje: *Let. di Lev.*), XIV., fol. 165v-166v, od 10. 5. 1455.; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 218-219.

srpnja 1456., doživljavaju osmanske postrojbe pred Beogradom svoj prvi pravi poraz u Europi od ugarsko-hrvatske vojske i križarskih dobrovoljaca, predvođeni Jankom Hunjadijem i Ivanom Kapistranskim. Sultan Mehmed II. Osvajač, ranjen, povukao se iz razbijenoga turskog tabora,¹⁶ dok pobjednik, Janko Hunjadi, umire od kuge 11. kolovoza u Zemunu. Hercegova saveznika, Ulrika Celjskoga, stiže smrt 9. studenog od ugarske osvetničke ruke, srpski despot Đurađ Branković, ranjen od Ladislava Hunjadija, umire u visokoj starosti 24. prosinca iste godine u Smederevu.¹⁷ Svi ovi događaji bili su više nego dovoljni da potaknu hercega Stjepana da preispita i prilagodi svoje političke i osvajačke ciljeve, da utvrdi već osvojene krajeve i da se pokuša osloniti na nove utjecajne snage u Budimu, na novoga hrvatsko-ugarskog kralja Matiju Korvina i njegove saveznike, na bosanskoga kralja i zeta Stjepana Tomaša kao i na aragonsko-napuljskoga kralja Alfonsa V. i njegova sina Ferdinanda I.¹⁸ No, ne izgleda da je Herceg dovoljno shvatio opasnost i prijetnju koja se približavala s istoka njegovim zemljama i zemljama njegovih susjeda u osobi mladoga osmanskog sultana Mehmeda II., u kojem je on u početku, na svoju propast, vidio više saveznika nego protivnika.¹⁹

2. Podrijetlo treće Hercegeve žene

U dubrovačkim izvorima javlja se i treća Hercegeva žena, "hercežica Cecilija", o kojoj znamo isto tako vrlo malo. Došla je kao i njezina prethodnica sa sjevera. Nju su dubrovački brodovi trebali preuzeti u Trstu, no, buduća hercežica, ukrcala se na brod u Senju, iz nama još nepoznatih razloga, i stigla je u Dubrovnik krajem travnja 1460. godine. Svadbeni je pir proslavljen veoma svečano 1. svibnja 1460. u Hercegovoj prijestolnici Novom, u prisutnosti dubrovačkih po-

16 IMMANUEL BEKKER, *Michaelis Ducae nepotis Historia Byzantina* (= *Corpus scriptorum Historiae Byzantinae*), Bonn, 1834., str. 337; N. JORGA, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 2, str. 78; F. BABINGER, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*, str. 148-149.

17 Usp. V. KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, III., str. 330-342; FERDO ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1975., str. 238-239.

18 L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 178-179; S. ČIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 222-244.

19 S. ČIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 230-235; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 19-27.

klisara.²⁰ Dio pratnje nove hercežice vratio se preko Dubrovnika u svoju domovinu 7. srpnja 1460.²¹ Među pratiljama hercežice Cecilije, kojima Dubrovčani, kao i cijeloj obitelji hercega Stjepana, daju azil i pravo kretanja po cijelom teritoriju Republike, spominju se 14. lipnja 1463. plemenita gospođa Amalta i njezina pratilja Anunciata.²² To opet upućuje na talijansko-furlansko-goričko-kranjsko područje, gdje su živjele i vladale brojne talijansko-njemačke plemićke obitelji u vezama i srodstvu s Celjskim grofovima ili na područja gdje je njemačko plemstvo bilo brojno ili većina kao npr. u Koruškoj, Štajerskoj, Moravskoj i zapadnoj Ugarskoj, kao domovinu posljednje Hercegovke žene.²³ No, ovdje treba svratiti posebnu pozornost na mjesto ukrcajanja na brod, grad Senj. Nova hercežica, premda se trebala ukrcati u Trstu, popela se na brod u Senju. Ovo se može dvostruko tumačiti. Prvo, hercežica Cecilija bila je dopraćena lađama iz Trsta u Senj s velikim zakašnjenjem i tek tada se mogla ukrcati na dubrovačke lađe. Drugo, ukoliko ovo prvo nije točno, hercežica Cecilija je došla s jedne druge strane. To bi značilo da je isto tako mogla doći ili potjecati s jugoistočnoga dijela Austrije, iz zapadne Ugarske, iz sjeverne Hrvatske, najvjerojatnije s posjeda nekadašnjih grofova Celjskih ili čak iz hrvatske plemićke obitelji Frankopana. U tom slučaju luka Senj bila je bliža, sigurnija i prikladnija od Trsta.²⁴ Ovdje se daje naslutiti jedna indicija za političko približavanje Hercega sa sve moćnijim hrvatsko-ugarskim kraljem Matijom Korvinom ili čak s njemačkim carem Fridrikom III. Svakako, poslije izumiranja grofova Celjskih (1456.), bliži krugovi oko kralja Matije Korvina (1458.-1490.) ili cara Fridrika III. (1452.-1493.) kao i brojni pretendenti na naslijeđe grofova Celjskih, mogli su igrati važnu ulogu u sklapanju trećega Hercegovina braka. Danas je općenito prihvaćeno da herceg Stjepan nije

20 DADU, *Cons. Rog.*, XVI., fol. 95-96; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 240.

21 DADU, *Cons. Rog.*, XV., fol. 146; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 240.

22 Kod Thallóczyja stoji pogrešno godina 1473. Radi se o 1463. godini. Herceg je morao bježati s cijelom obitelji pred Osmanlijama, prijeći preko teritorija Dubrovačke Republike i skloniti se u Herceg Novi. Usp. L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 434-435; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 253-254.

23 K. JIREČEK, *Istorija Srba*, II., str. 166.

24 L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 180.

imao djece iz ovoga braka.²⁵ Dakle, majka Stjepana Hercegovića bila je hercežica Barbara, bavarska princeza, ne hercežica Cecilija, jedna druga njemačka princeza.²⁶ Godinu dana poslije smrti hercega Stjepana, 28. svibnja 1467., hercežica Cecilija, "Cecilia, herceg Stephani vidua" = *Cecilija udova hercega Stjepana*, naslijedila je od pokojnoga muža 1000 zlatnih dukata i određenu srebrninu. Naslijedenu ostavštinu isplatili su joj herceg Vlatko i knez Stjepan 28. svibnja 1467.²⁷ Još prije, 1466. godine, hercežica Cecilija dobila je od Dubrovačke Republike jednoga plemenitaša za pratioca, budući da se morala vratiti u svoju domovinu.²⁸

3. Godina rođenja Stjepana Hercegovića

Po dubrovačkim vrelima hercežica Barbara je rodila Hercegu dva sina: prvoga malo prije 13. svibnja 1456.²⁹ i drugoga malo prije 22. lipnja 1459.³⁰ i negdje između ova dva sina rodila je i kćer Maru.³¹

-
- 25 Čudna je tvrdnja nepoznatog(tih) autora u *Hrvatskoj enciklopediji* da je hercežica Cecilija bila majka Stjepana Hercegovića, koji se, prema njegovu mišljenju, rodio 1459. Danas znamo da je Cecilija stigla u Herceg Novi krajem travnja i da je svadbeno slavlje obavljeno 1. svibnja 1460. Dvije natuknice: "Kosače" i "Ahmed-paša Hercegović" čista su "contradictio in se" *Hrvatske enciklopedije*. Usp. "Kosače", u: *HE*, VI., Zagreb, ³2004., str. 173-174; "Ahmed-paša Hercegović", u: *HE*, I., Zagreb, ³1999., str. 79.
- 26 Usp. MAURO ORBINI, *Il regno degli Slavi hoggi detti correttamente Schiavoni*, Pesaro, 1601., str. 388.
- 27 FRANZ MIKLOSICH, *Monumenta serbica, spectantia historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, Wien, 1858., str. 501-502.
- 28 "dovento ritornare alla sua patria", NATKO NODILO (prir.), *Chronica Ragusina Junii Restii*, Zagabriae, 1893., str. 375; L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 180.
- 29 DADU, *Cons. Rog.*, XV., fol. 4, od 13. 5. 1456.; J. RESTI, *Chronica Ragusina*, str. 351; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 455-456; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 238.
- 30 Usp. DADU, *Cons. Rog.*, XVI., fol. 53, od 22. 6. 1459.; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 455-456; G. ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, str. 593-594; E. HELLER, *Venedische Quellen*, str. 9-10; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 238; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 189.
- 31 To je bila Mara Vukčić Kosača, od 1469. godine žena Ivana Crnojevića u njegovu drugom braku. Ivan je bio gospodar Zete (1465.-1490.), i imao je s Marom četvero djece. On je proveo više od deset godina na dvoru hercega Stjepana kao talac. Tu se družio s polubratom princeze Mare, Vlatkom, koji je kao novi herceg iz čistih političkih pobuda dao svoju polusestru u

Jedan dan po porodu drugoga sina u lipnju 1459. godine umrla je hercežica Barbara. Isto tako i jedan od dvojice Barbarinih sinova umro je neposredno nakon rođenja.³² Stoga je danas vrlo teško točno utvrditi kada se rodio sin Stjepan Hercegović, u svibnju 1456. ili u lipnju 1459. Ovdje se odlučujemo za svibanj 1456. godine, budući da je jedino tako moguće razumjeti daljnji životni tijek mladoga kneza Stjepana. Uzimajući 1456. godinu kao godinu Stjepanova rođenja lakše je razumjeti Hercegovu povezanost i ljubav za najmlađeg sina, prvorođenca od druge žene Barbare, Stjepanovu vezanost na majku Barbaru, koju je sigurno kao trogodišnji dječak zapamtio. No, lipanj 1459. godine ne smije se a priori isključiti. U dubrovačkim vrelima postoji dodatna vijest, da je herceg Stjepan ostavio svoga najmlađeg sina 1458. ili 1459. godine u Dubrovniku kod Andruška Franova Sorkočevića, inače kuma i osobe od povjerenja cijele obitelji Kosača, da bi se odgajao s ostalom dubrovačkom plemićkom djecom.³³ Danas ova vijest izgleda logična da se jedan trogodišnji sin, poslije smrti njegove majke Barbare, povjeri na odgoj povjerljivoj i uglednoj obitelji u Dubrovniku. Ovdje je opravdano upitati gdje i kako je bio kršten Hercegov sin Stjepan. Barbari Lihtenštajnskoj herceg Stjepan je zagarantirao da može ostati u katoličkoj vjeri i sa sobom povesti

brak s Ivanom. DADU, *Cons. Rog.*, XIX., fol. 24, od 28. 3. 1466.; FRANZ MIKLOSICH, "Die serbischen Dynasten Crnojević", u: *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 112(1886.), str. 29-92; VLADIMIR ČOROVIĆ, *Historija Bosne*, I., Beograd, 1940., str. 592; S. ČIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 189, 267. Vrlo vrijedni prof. Đuro Tošić zastupa tezu da je Mara bila najmlađa kći hercega Stjepana i njegove prve žene Jelene Balšić. On smatra da se Mara rodila poslije 25. studenoga 1442. budući da nije bila spomenuta u oporuci tetke Jelene Hranić, Sandaljeve treće žene. Usp. ĐURO TOŠIĆ, "Bosanska kraljica Katarina (1425-1478)", u: *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine*, 2, Beograd, 1997., str. 73-111, ovdje 76. Teza djeluje neuvjerljivo iz političkih i bioloških razloga. Politički je neuvjerljivo da bi herceg Stjepan kao Marin otac propustio priliku preko ženidbenih veza iskoristiti ljudski kapital svoje kćeri u svoje svakodnevne nove političke ciljeve. Biološki je teza isto tako neuvjerljiva: jedna žena, s tako kasnom udajom za one prilike, nije mogla postati tako kasno majka četvrtoga djeteta i doživjeti zavidnu starost. Stoga je jedini ispravni zaključak: Kneginja Mara je bila kći hercega Stjepana i njegove druge žene Barbare.

- 32 Usp. DADU, *Cons. Rog.*, XVI., fol. 53, od 23. 6. 1459.; S. ČIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 238.
- 33 M. ORBINI, *Il regno degli Slavi*, str. 386; G. ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, str. 591, 593, 651; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 189-190.

katoličke svećenike i osoblje. Normalno je pretpostaviti da je herceg Stjepan zagarantirao ista prava, ako ne i viša Barbari Witelsbahskoj, koja je po rodu i položaju bila uglednija od Barbare Lihtenštajnske. Je li ta garancija uključivala i pravo na katoličko krštenje djece? Iz ovoga obećanja, ukoliko se uzme u obzir narav i pripadnost hercega Stjepana "Bosanskoj crkvi", teško se daje zaključiti da je knez Stjepan bio katolički kršten.³⁴ Još teže je povjerovati da je Herceg dao u Dubrovnik tek rođenog sina, poslije smrti njegove majke, da pohađa humanističke škole i da se odgaja s plemićkom djecom. Kako je jedno novorođenče moglo pohađati humanističke škole? Stoga je slanje trogodišnjega sina Stjepana u Dubrovnik još jedna indicija da je Stjepan Hercegović rođen 1456. godine.³⁵ U oporuci iz 1466. godine ostavio je Herceg svome tada desetogodišnjem sinu Stjepanu, osim određenoga dijela u Dubrovniku založenih novčanih sredstava i naslijeđa njegove majke Barbare, i svoje najintimnije religiozne predmete: "moći moe i ikone, koe su pri meni nošene okovane zlatom i srebrom i biserom načinjenije".³⁶ I ovo je jedan vrlo važan dokaz Hercegovine emotivne povezanosti sa sinom Stjepanom, s pravoslavnim kršćanstvom, koje mu je bilo bliže od katoličkoga, u štovanju relikvija i svetih slika. Budući da je mladi Stjepan Hercegović bio odgojen u katoličkom ozračju Dubrovnika, kako to već spominje Orbini,³⁷ očevo poklon i štovanje relikvija i svetih slika bilo mu je od početka poznato i blisko.

34 L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 175-176; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 218. Usp. gore opasku 8 i pripadajući tekst.

35 Insinuacije Elezovića, inače veoma dobrog poznavatelja hercega Stjepana i njegove obitelji, da bi Stjepan mogao biti sin firentinske ljubavnice Elizabete, koju je Herceg na poseban način volio, suviše su i ne zaslužuju znanstvenu pažnju. U Hercegovoj oporuci Barbara se spominje izričito kao majka kneza Stjepana, što sam Elezović priznaje. Usp. G. ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, str. 593-594.

36 LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 88; G. ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, str. 594; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 216.

37 "Lascio appresso Stefano suo figliuolo puto di dodici anni in governo d'Andrea di Sorgo, accioche attendesse a gli studi di humanità, e si allenasse con i filigliuoli nobili di Rausa." M. ORBINI, *Il regno degli Slavi*, str. 386-387. Orbini griješi kada spominje Stjepanovu starost od 12 godina. Stjepan je imao najviše deset godina u trenutku Hercegovine smrti 1466. godine. Stoga je Stjepanov odgoj u Dubrovniku morao početi 1459. godine, odmah poslije smrti njegove majke Barbare. Atanasovski pokušava djelomice osporiti Stjepanov odgoj u Dubrovniku. Usp. V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 189-190.

4. Je li kao dijete Stjepan Hercegović bio osmanski talac?

Osmanska, turska i bošnjačka historiografija rado prikazuje Stjepana Hercegovića kao osmanskoga taoca od ranoga djetinjstva. Ovoj verziji Stjepanova života pridružili su se i pojedini južnoslavenski i europski povjesničari. Ovdje ćemo kratko sažeti važnije prikaze Ahmedova života u prvih 150 godina poslije njegove smrti. Prvi spomen konverzije Stjepana Hercegovića, odnosno njegova prelaska u Osmansko Carstvo nalazimo u staroj osmanskoj kronici Ašik-paše Zade.³⁸ On pripovijeda u svom djelu "Tevârîh-i Âl-i 'Osmânî" = *Ljetopis Osmanske kuće* da je Ahmed-paša Hercegović kao anatolski namjesnik vodio rat s Egipćanima (Misircima) u Adani i Tarsusu u Ciliciji 1486. godine, što je povijesna činjenica,³⁹ te da je bio ranjen, zarobljen i odveden u Egipat (Misir). Tu je bio prisiljen pokloniti se mamelučkom egipatskom sultanu, Ašrafu Kjat-begu (1468.-1496.) i pred njim poljubiti zemlju. Na pitanje egipatskoga sultana kojeg princa (bega, kralja, op.a.) je on sin, Ahmed-paša odgovorio je da je sin princa (bega) koji je bio vladar jedne nevjerničke zemlje. Na to ga je upitao sultan kako i zašto ga je uhvatio osmanski sultan. Ahmed-paša je opet odgovorio da je osmanski sultan sabljom oteo zemlju njegova oca i njega zarobio.⁴⁰ Premda je ovo samo imaginarni

38 Derviš Ahmed Ašik-paša Zade (Ahmed Âşik-Paşa-Zâde), ugledni osmanski ljetopisac, rođen najvjerojatnije u Elvân Çelebi kod Amasije u prvoj četvrti 15. st., umro u Carigradu poslije 1502., budući da njegov ljetopis završava s 1502. godinom. Bio je jedan od cijenjenih osmanskih ljetopisaca i ostavio je budućim naraštajima poznato djelo: "Tevârîh-i Âl-i 'Osmânî" = *Ljetopis Osmanske kuće*. U tom djelu opisuje i Krbavsku bitku iz 1493., što je istovremeno dokaz da je autor u to vrijeme još živio. Usp. GLIŠA ELEZOVIĆ, "Turski izvori za istoriju Jugoslovena. Dva turska hroničara iz 15. veka", u: *Bratstvo*, 41, Beograd, 1932., str. 51-55; FRANZ BABINGER, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927., str. 35-38; CEMAL KAFADAR, *Between two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, Berkeley, 1955., str. 99-100; FRANZ TAESCHNER, "Âshik-Pasha-Zâde", u: *EI*, I., Brill, Leiden, 1960., str. 699; "Ašik-paša Zade, Derviš Ahmed", u: *HE*, I., Zagreb, 1999., str. 423.

39 Dobar prikaz borbi Osmanlija s Mamelucima u Bajazidovo vrijeme, u kojima je Ahmed-paša Hercegović imao vodeću ulogu, pruža rad Shai Har-Ela. Usp. SHAI HAR-EL, *Struggle for domination in the Middle East: The Ottoman-Mumluk war, 1485-1491*, Brill, Leiden, 1995., str. 133-214.

40 G. ELEZOVIĆ, "Turski izvori za istoriju Jugoslovena", str. 86. Adnan Kadrić donosi u svom prilogu opis ovoga rata u poetskom obliku od osmanskoga pjesnika Hadidija, koji je nešto mlađi od Ašik-paše Zade, u prijevodu i originalu. Usp. ADNAN KADRIĆ, "Veliki vezir i pjesnik Ahmed-paša Hercegović

razgovor između mamelučkoga sultana i Ahmed-paše Hercegovića, Ašik-Paši Zade piše trijezno i zamišlja kako se moglo dogoditi, ono što se dogodilo, ne padajući mu još na pamet uljepšavati ili romantično prikazivati životni put Ahmed-paše. U Ašik-paša Zadino doba, premda je bio sultanski zet, Ahmed-paša nije bio još postao jedan od vodećih paša ili vezira na Visokoj Porti. Prema logici osmanskoga pripovjedača, budući da je zemlja njegova oca bila pala u osmanske ruke, i on je morao biti zarobljen, tj. pasti u osmanske ruke i prijeći na islam. Kao vjerni sluga novoga sultana Bajazida II. bio je veoma počašćen time što je dobio njegovu kćer za ženu. Egipatski sultan je poštivao ovaj visoki položaj i ugled Ahmed-paše na sultanovu dvoru i otpustio ga iz zarobljeništva s nalogom da poradi na primirju između njega, Ašraf Kjat-baja i Bajazida II.⁴¹ Ovaj ovdje kratko prikazani opis života Ahmed-paše Hercegovića, po Ašik-paša Zadi, ne potvrđuje da je knez Stjepan došao kao dijete, odnosno kao talac, nego kao odrasla osoba na sultanski dvor.

Drugi osmanski kroničar, koji je relativno mlađi od Ašik-paše Zade ali stariji od Hadidija,⁴² Dursun-beg,⁴³ u svome djelu "Târîh-i-Ebü'l-

u poetiziranim hronikama na osmanskom jeziku. Prilog književnoj historiografiji", u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXIX.-XXX., Sarajevo, 2009., str. 187-204, ovdje 188-190. Usp. NECDET ÖZTÜRK, *Hadîdî Tevarih-i Al-i Osamn (1285-1523)*, (doktorska teza), Marmara Üniversitesi Yayınları Edeb Fak., Basimevi, 1991., str. 11-35.

41 G. ELEZOVIĆ, "Turski izvori za istoriju Jugoslovena", str. 86-87; A. KADRIĆ, "Veliki vezir i pjesnik Ahmed-paša Hercegović", str. 190.

42 VICTOR LOUIS MÉNGE, "Hâdîdî", u: *EI*, ²III., Brill, Leiden, 1971., str. 22-23.

43 Dursun-beg (Türsün Beg) (rođen oko 1425. a umro oko 1500.) potječe najvjerojatnije iz obitelji koja je u XIV. i XV. st. igrala važniju ulogu u Osmanskom Carstvu. Navodno je njegov stric, Džeba Ali-beg, bio upravitelj nekadašnje sultanove prijestolnice Burse, a djed Firuz-beg upravitelj Iznika (Niceje). Dursun-beg je živio na svom timarskom imanju koje je naslijedio od oca Hamza-bega. Kao vojnik bio je svjedok osvajanja Carigrada u svibnju 1453. Sudjelovao je 1459. u vojnim pohodima Mehmeda II. na Beograd i Srbiju, gdje se već nalazio u užem vojnom vodstvu. Nije dokazano da je sudjelovao u pohodu na Bosnu i Hercegovu zemlju. Godine 1464. susrećemo ga u obrani Zvornika. Prilikom osvajanja Trapezunta 1460. bio je promaknut u državnoga tajnika (diwân kâtibi). Nešto poslije pojavljuje se najprije kao defterdar, direktor financija, Anatolskoga pa zatim Rumelijskoga vilajeta. Ovu službu obavljao je još u doba sultana Bajazita II. (1481.-1512.). Općenito se drži da je umro nakon 1499. Danas su poznati arhivski materijali iz Burse, koji spominju Dursun-bega u tom gradu. Usp. CHRISTINE WOODHEAD, "Türsün Beg", u: *EI*, ²X., Brill, Leiden, 2000., str. 737-738; "Dursun-beg", u: *HE*,

Feth" = *Ljetopis oca osvajanja sultana Mehmed-hana*,⁴⁴ posvećuje nimalo laskave riječi hercegu Stjepanu i njegovoj zemlji. Istovremeno spominje po prvi put u osmanskoj historiografiji da je Hercegov najmlađi sin Stjepan bio predan kao talac u prijestolnicu Carstva: "Po tom (poslije zaposjedanja Bosne, op.a.) posla (Mehmed Osvajač, op.a.) Mahmud-pašu (Anđelović, op.a.) protiv Hercega, koji je isti tako bio vladar (beg) od jedne zemlje kao i kralj. Taj pas,⁴⁵ Herceg, pobježe, otisnu se na more.⁴⁶ Pobjednička carska vojska osvoji većinu njegovih gradova i oslobodi veći dio njegove zemlje. Poslije toga *on je poslao u prijestolnicu caru na službu svoga sina* (Stjepana, budućega Ahmed-pašu, op.a.) i zatražio milost i oprost.⁴⁷ Njegov sin, dvorski miljenik, putem ženidbe postao je carski rođak i dobio na upravu

III., Zagreb, 2001., str. 311. No, o povjesničaru Dursun-begu najviše se može saznati ako se njegovo djelo, koje je puno osobnih uspomena i doživljaja, pažljivo čita. Veoma korisno izdanje je: HALIL İNALCIK - ROADS MURPHEY, *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg*, Minneapolis, 1978., str. 51-52. Za kritičke prikaze usp. F. BABINGER, *Die Geschichtsschreiber*, str. 26-27; ALESSIO BOMBACI, *Storia della letteratura turca: dall'antico impero di Mongolia all'odierna Turchia*, Sansoni Nuova accademia, Milano, ²1969., str. 319-322; HALIL İNALCIK, *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire*, Bloomington, 1993., str. 417; ISTI, "Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time", u: *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 69, Wien, 1977., str. 55-71; G. ELEZOVIĆ, "Turski izvori za istoriju Jugoslovena", str. 90-94.

- 44 Usp. TURSUN BEY, *Târih-i Ebü-l -Feth*, A. MERTOL TULUM (prir.), Istanbul, 1977.
- 45 Ovaj uvredljiv atribut za Hercega bio je uobičajeni pogrdni naslov koji se davao neprijateljima Osmanskoga Carstva. I sam herceg Stjepan časti sultana Mehmeda s istim pogrdnim naslovom: "gdje prošao ovaj pas (sultan Mehmed, op.a.), uništio je žita, vinograde, ostavio je samo голу zemlju, razorio i sve mlinove". Š. LJUBIĆ, *Listine*, X., str. 288; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 253. Dursunov opis je dokaz da su Osmanlije najvjerojatnije tragali za Hercegom i da su njihovi uhode saznali da se bio otisnuo na more.
- 46 Herceg je tražio od Dubrovčana jednu lađu za sebe i svoju obitelj, koja ga je trebala preuzeti u Drijevu i dovesti u Dubrovnik. Kako je bio nepovjerljiv i oprezan, ukrcao se na sigurniju, mletačku lađu, te je bio dopraćen, u pratnji dubrovačke galije, do Herceg Novog. Usp. DADU, *Cons. Rog.*, XVII., fol. 246, od 29. 6. 1463.; Š. LJUBIĆ, *Listine*, X., str. 285; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 254.
- 47 Ova Dursunova tvrdnja, premda je odgovarala praksi sultanâ s pokorenim knezovima i kraljevima, nije ulazila u planove hercega Stjepana. On je zajedno sa svojim sinovima već u ljeto 1463., čim su se sultan Mehmed i njegove veliki vezir povukli u Drinopolje (Edirne), započeo s osvajanjem izgubljene zemlje i bio na najboljem putu da uspostavi vlast i kontrolu nad većim dijelom vojvodstva. Usp. S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 255-256.

vilajet Anatoliju. Postao je i komandant mornarice (kapudan-paša, op.a.). Poslije jedne ili dvije godine, i ova zemlja psa Hercega pretvori se iz nasljedne u stečenu zemlju, pošto on ovaj svijet zamijeni paklom, kad je otišao na put sa koga se ne vraća. I tako cjelokupna njegova zemlja bi pripojena islamskim zemljama.⁴⁸ Ovo svjedočanstvo Dursun-bega, koje je prvi pisani spomen da je knez Stjepan bio predan kao talac sultanu Mehmedu, brzo se proširilo u osmanskoj historiografiji ali se i danas vrlo rado ponavlja, posebno u bošnjačkim prikazima povijesti Ahmed-paše. Međutim, u hrvatskim, srpskim, ugarskim i njemačkim povijesnim prikazima te enciklopedijama većinom nisu prihvaćene tvrdnje Dursun-bega i njegovih sljedbenika.⁴⁹ Iz teksta se vidi da Dursun Beg, premda je suvremenik i možda djelomice čak i posredni sudionik događaja u Bosanskom kraljevstvu i u Hercegovačkom vojvodstvu, prikazuje Ahmed-pašu Hercegovića kako ga je krajem 15. i početkom 16. st., u doba njegova sve jačeg političkog i vojnog utjecaja, tadanji osmanski establišment u Istanbulu i u Osmanskom Carstvu vidio i rado htio vidjeti.

48 U turskom originalu ovaj opis glasi: "Andan sonra Mahmûd Pâşâ'yi Hersek üzerine yortturdi ki, ol dahi kiral nazîri bir memleket beği-dür. Ol Hersek-i seğ kaçup denize düştü. Sipâh-i zafer-penâh anun dahi ekser kalâ'larm ve memleketin feth ü istihlâs ittiler. Âhir oğlîni âsitân-i devlet hizmetine gönderüp tâlib-i inayet ü avf oldi. Oğli dahi âsitâne-i siyâdet makbûllerinden olup, inâyet-i musâhere ile Anatoli beği oldi, gâh deniz beği oldi. Bir iki yildan, Hersek-i seg dahi mülk-i mevrûsini mülk-i müktesebine - ki cehennemdür - mübeddil idüp dönmez sefere gitti. Anun dahi cemî'-i memleketi mülhâkât-i memâlik-i mahmiyyeden oldi." TURSUN BEY, *Târîh-i Ebü-l -Feth*, str. 128; H. İNALCIK - R. MURPHEY, *The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg*, str. 51-52; G. ELEZOVIĆ, "Turski izvori za istoriju Jugoslovena", str. 117; ELMA KORIĆ, "Herceg Stjepan u Dursun-Begovoj Hronici Tarih-i-Ebu-l-Feth", u: DAMIR SADOVIĆ (prir.), *Herceg Stjepan Vukčić Kosača i njegovo doba*, BZK "Preporod", Mostar, 2005., str. 145; P. VRANKIĆ, "Hercegova zemlja", str. 711.

49 Usp. L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 217; G. ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, str. 602-603; H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zâde Aḥmed Pasha", str. 340-342; S. ĆIRKOVIĆ, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača*, str. 267; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 190; "Ahmed-paša Hercegović", u: HE, I., Zagreb, 31999., str. 79; NOVAK MANDIĆ STUDO, "Posljednji Herceg svetoga Save i porijeklo porodice Sandalj", u: RADOŠLAV BRATIĆ (prir.), *Srpska proza danas. Kosače - osnivači Hercegovine. Naučni skup istoričara u Gacku 20-22 septembra 2000*, Bileća - Gacko - Beograd, 2002., str. 269-307, ovdje 277; ĐURO TOŠIĆ, "Fragmenti iz života Hercega Vlatka Kosače", u: *Istorijski časopis*, 56, Beograd, 2008., str. 154.

Kemal-paša-Zade Ahmed Şemseddin Efendi (1468.-1536.) daje dvije suprotne verzije o Stjepanu Hercegoviću. U prvoj verziji tvrdi da je Herceg, po zauzeću njegove zemlje, poslao svoga najmlađeg sina Mehmedu II. kao taoca na Portu.⁵⁰ Po drugoj, poslije zauzeća zemlje, pošao je Herceg sa svojim starijim sinom u Franačku (Veneciju) i ostavio je mlađega sina u Dubrovniku. Iz Dubrovnika ga je Mehmed II. doveo u svoju službu.⁵¹

Osim ovih zanimljivih Dursun-begovih i Kemal-paša-Zadinih prikaza odlaska, odnosno odvođenja Stjepana na Portu, zanimljiv podatak pruža ljetopisac Ali Mustafa bin Ahmed (1541.-1599.), mnogo mlađi od Dursun-bega, u svom djelu "Künh ül-ahbar" spominje da je Ahmed-paša Hercegović 1478. godine, prilikom opsjedanja Skadra, imao položaj stjegonoše (miralema) i da su na njega pokazivali prstom zbog njegova odličja.⁵² Sadedin Hodža Efendija,⁵³ učeni Osmanlija iz 16. st., umro 1599., u svome djelu "Tâc-üt-tevârih" =

50 KEMÂL-PAŞA-ZÂDE AHMED ŞEMSEDDIN EFENDI (dalje: KPZ), *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. defter, Ankara, 1954.-1957., fol. 235, 245.

51 KPZ, VIII. defter, Ankara, 1954.-1957., fol. 127a.

52 Usp. ALI MUSTAFA BIN AHMED, *Künh ül-ahbar*, Münchener Handschrift, Staatsbibliothek, Kat. Nr. 73, fol. 144v; GELIBOLULU MUSTAFA ÂLÎ EFENDI, *Künh ül-ahbar*, I., Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1997. Usprkos svim naporima nisam uspio nabaviti ovaj ljetopis i u originalu pročitati ovu tvrdnju. Stoga je citat naveden prema: G. ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, str. 623 i E. HELLER, *Venedische Quellen*, str. 17.

53 Hodža Efendija (Sa'd al-dîn Hoca Efendi (1536./1537.-1599.)), bio je u svoje vrijeme carski činovnik, odgojitelj budućega sultana Murata III., poslije savjetnik na njegovu dvoru, kroničar i od ožujka 1598. vrhovni poglavar islama, šejhul-islama. Njegovo se ime transkribira na različite načine. Usp. İSMAIL HÂMI DANIŞMEND, *Osmanlı Devlet Erkânı*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971., str. 118; BARBARA FLEMMING, "Khödja Efendi", u: *EI*, V., Brill, Leiden, str. 27-28. Dubrovčanin Vincenzo Bratutti preveo je na talijanski prvi dio 1649. i 1652. drugi dio. Usp. VINCENZO BARTUTTI, *Cronica dell'origini e progressi della casa ottomana composta da Saidino Turc Efendio eccellentissimo storico in lingua turca*, I., Wien, 1649.; II., Madrid, 1652. Sadedin je dijelom preveden i na latinski jezik. Usp. ADAM F. KOLLAR, *Sad ed-Dini Annales turcici usque ad Muradem I. Turcice et latine*, Vindobonae, 1755. U XX. st. doživio je renesansu u Turskoj, gdje je kompletno obavljen u pet tomova. Usp. HOCA SADEDDIN EFENDI, *Tâc ü't-tevârih*, İSMET PARMAKSIZOĞLU (prir.), 1-5, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1974.-1979. Doživio je reprint 1999. Usp. F. BABINGER, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen*, str. 123-126; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 618-619; A. BOMBACI, *Storia della letteratura turca*, str. 360-361; P. VRANKIĆ, "Hercegovina zemlja", str. 731-733.

Kruna povijesti,⁵⁴ o Ahmed-paši Hercegoviću piše sljedeće: "Sultan, međutim, zapovjedi Mahmud-paši da zauzme Hercegovu Zemlju, a sam se uputi sa srećom za Carigrad. Tako paša silom i snagom zauze jedan po jedan od glavnih gradova te zemlje i tvrđave do neba visoke. Osmansku riznicu popuni nebrojenim blagom, u tvrđave uvede odabrane posade. Videći gospodar Hercegovine Zemlje (herceg Stjepan, op.a.), da se varoši i gradovi izmiču njegovoj vlasti, okrenu zapomagati i ponizno moljati. Sa dragocjenim i divnim poklonima uputi svoga rođenog sina na Prag sreće i da bi u cara isprosis oprostaj, molio je da ga car zadrži kod sebe. Milostivi sultan podijeli Hercegovu Zemlju (hersek dijarini) na dva dijela. Naredi da se onaj bolji dio pripoji Bogom zaštićenim (osvojenim, op.a.) zemljama, a onaj drugi podijeli vladaru Hercegovine Zemlje (hersek krali). Hercegović (Hersek-ogli) se usreći na dvoru prelaskom na islam te se tako udostojao tajnih vjere i progledao na oči. Poslije toga uspio postići položaj vezira i sroditi se sa carem. Postao je jedan od najuglednijih stupova Carstva. Kratko vrijeme iza toga vladar Hercegovine Zemlje (hersek krali) ode tamo odakle se ne vraća, životinjski mu duh ostavi tijelo. Zemlja koja bijaše pod njegovom (Hercegovom, op.a.), upravom uđe u red zemalja kojima upravlja carska mudrost. Pod islamskom stegom ona postade središte sreće i pravde, matica zakonitosti i reda, islamske građevine pune svake ljepote."⁵⁵

Evlija Čelebi (1611.-1683.), najpoznatiji osmanski putopisac u južnoslavenskim zemljama glorificira 220 godina kasnije u svom putopisu *Seyahatnaâme*⁵⁶ sve osmansko i nudi jednu novu sliku o knezu Stjepanu/Ahmedu, punu predaja, emocija, osmanske fantazije i povijesne neistine. Ovdje prenosimo dvije vijesti o konverziji Stjepana Hercegovića na islam. U prvoj vijesti, dok opisuje gradić Hersek u Maloj Aziji, u Izmitskom (Nikomedijskom) zaljevu: "U godini 1456.

54 HOCA SADEDDIN EFENDI, *Tâc-üt-tevârih*, 1-5; F. BABINGER, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen*, str. 123-126; G. ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, str. 618-619.

55 V. BARTUTTI, *Cronica dell'origini e progressi*, str. 223-224; F. BABINGER, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen*, str. 123-126; G. ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, str. 618-619; P. VRANKIĆ, "Hercegovina zemlja", str. 731-733. Nakon ovakvog bombastičnog pobjedničkog hvalospjeva današnji čitatelj i istražitelj može samo uzdahnuti i uzviknuti: O blažena stara vremena, kada su Osmanlije zauzimali Hercegovu zemlju! Kako je bilo dobro ljudima koji su izgubili sve!

56 Usp. EVLIJÂ ČELEBÎ, *Putopis. Odlomci u jugoslavenskim zemljama*, HAZIM ŠABANOVIĆ (prir.), Veselin Masleša, Sarajevo, 1979., str. 71, 165, 263, 339, 392, 395-396, 411, 452-453.

(sic!) sultan Mehmed Osvajač, han u Zemlji Bosni (Bosna dijarinde), opsjedao je grad Blagaj (Bulagaj), prijestolnicu kralja Hercegovine (hersek krali). Za vrijeme opsade, iz dosade, spustio se kraljev sin užetom izvan grada. Kod sultana Osvajača je primio islam i pokazao mu način i lukavstvo kojim se može grad osvojiti. Po Božjem naređenju grad je bio zauzet. Kraljevu sinu, Ahmed-begu, koji je bio musliman, sa zaplijenjenim blagom je bio podaren sandžak.⁵⁷ Drugi spomen Stjepanove nevjerojatne konverzije na islam nalazimo u opisu zauzeća varoši Mileševo u današnjoj Srbiji, tada u sastavu Hercegovih zemalja. Evlija Čelebi je u međuvremenu u svom preopširnom *Putopisu* zaboravio da je već dao jednu verziju Stjepanove konverzije na islam pa nastavlja naširoko: "Po kazivanju mudrih grčkih historičara,⁵⁸ Ahmed-paša Hercegović, osvajač grada Mileševa, bio se oženio još u pogansko doba (dok je bio kršćanin, op.a.) kćerkom španjolskog kralja.⁵⁹ I kad je Ahmed-begov otac, ban Herceg, prve bračne noći vidio djevojku, skrenuo je pameću i oduzeo joj nevinost bez ikakva obzira.⁶⁰ To je bolno utjecalo na njegova sina, pa je iste

-
- 57 EVLIYA ÇELEBI, *Seyahatnamesi*, III., Istanbul, 1316./1899., str. 4; G. ELEZOVIĆ; *Turski izvori*, str. 619. Zanimljivo je da Šabanović u svom izboru odlomaka iz Čelebijina *Putopisa* po južnoslavenskim zemljama, ispušta opis zauzeća Blagaja kao i prvi opis predaje i konverzije Stjepana Hercegovića. Sigurno je smatrao ovaj opis povijesno tako neutemeljenim, te ga je izostavio. Usp. E. ČELEBI, *Putopis*, str. 459-461.
- 58 Evlija Čelebi želi ostaviti dojam ozbiljnoga putopisca i historičara te se poziva na stare grčke povjesničare. Od Grka su pisali o Bosni u doba Ahmeda Hercegovića ponajprije Laonik Halkonides. Usp. Λ. Χαλκοκονδύλης, Ἀποδείξεις Ἱστοριῶν = *Povijesni prikazi*, Bonn, 1843., str. 540, THEODORO SPANDUGINO, *Delle historie et origine de principi de Turchi*, Lucca, 1550., str. 53-54. Tu je Anonimus Graecus, objavljen tek 1958. Usp. GEORGIOS THEODOROS ZORAS, Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων Σουλτάνων (κατὰ τὸν Βαρβ. Ἑλληνικὸν Κώδικα 111), Athenai, 1958. Ovo zadnje djelo, po svojoj unutar-njoj strukturi, potječe iz 16./17. stoljeća. Čelebi sigurno nije poznao grčki, latinski i talijanski jezik i stoga se nije mogao služiti ovom povijesnom literaturom. On se samo oslanja na površne pučke predaje i priče islamiziranih Grka, Bugara, Arbanasa, Srba, Bošnjaka i Hrvata.
- 59 Ova pogriješna aluzija odnosi se na ženidbu u drugom braku hercega Vlatka, starijega Stjepanova polubrata, s unukom aragonsko-napuljskoga kralja Alfonsa V., Margaretom Marzano d'Aragoona. Usp. L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 181; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 97.
- 60 Ovdje Čelebi misli na firentinsku kurtizanu Elizabetu, koju su Hercegovi agenti doveli iz Firence i namijenili za Hercegovu najstarijeg sina Vladislava. Herceg Stjepan, u svome amoroznom nagonu, preoteo je kurtizanu Elizabetu za sebe i izazvao veliku dramu i rat u obitelji Kosača. Usp. G. BROGLIO

noći, s ranom u srcu, sa svojih tri stotine konjanika nestao iz šehera Mileševa i otišao u šeher Skopje (Üsküp). Došavši Fatihu gaziji, ispričao mu je svoj slučaj od početka do kraja. On je tada u prisutnosti njegove preuzvišenosti Ak-Šemsudina⁶¹ i Veli Mahmud-paše (Anđelović, op.a.) primio islam. Dali su mu ime Ahmed-beg. Istoga dana dobio je od Fatiha 50.000 odabranih vojnika i nekoliko šahi-topova i u brzom maršu otišao iz grada Skopja, prevalio konake i opsjeo grad Mileševo. Kad je končano osvojio grad tukući ga topovima, njegov je otac pomoću varke pobjegao, a Ahmed-beg je ključeve grada s radosnom viješću poslao njegovom veličanstvu Fatihu. Prljavi nitkov, vajni Ahmed-begov otac, umakao je i uzeo sebi za prijestolnicu glasovitu tvrđavu po imenu Blagaj (Bulagaj), blizu Dubrovnika (Dobra Venedik). Kad se on, Ahmed-Beg, tu (u Mileševu) učvrstio, njegovo veličanstvo Fatih mu je od radosti poklonio Mileševo, zastavu (sandžak) s jednim tugom i rekao mu: 'Koliko god osvojiš zemlje od vilajeta tvoga oca, neka bude tvoja.' Na to mu je dao i svečani carski berat (jerlig-i belig). Na osnovu toga je Ahmed-beg postao jakrukbeğ, koji je, vodeći dan-noć borbu, napokon potpuno osvojio zemlju Hercegovu. Kad je mnogo godina kasnije umro, pokopan je u dvorištu džamije u kasabi Herceg.⁶² Ove netočne podatke uzimao je putopisac Čelebi iz narodnih predaja južnoslavenskih muslimana, koje nemaju povijesnu vrijednost.

TARTAGLIA, *Cronaca universale*, fol. 210rv; V. KLAJČ, *Povijest Bosne*, str. 297-298; S. ČIRKOVIĆ, "Vesti Brolja da Lavelo", str. 169-172. Knez Stjepan, budući Ahmed, imao je 1463. godine najviše sedam godina i nije mogao biti u ženidbenim godinama. Stariji Hercegovci sinovi, Vladislav i Vlatko, bili su već od 1455. oženjeni. Usp. gore tekst i opasku br. 3.

- 61 Muhammad Akšemseddin al-Milla wa'd-Din ibn Hamza (1389.-1459.), kojeg Čelebi ovdje spominje kao Ak-Šemsuddina, bio je duhovni pratilac i učitelj sultana Mehmeda II. Navodno ga je nagovarao više puta da zauzme Konstantinopol, budući da je to prorok Muhamed prorekao u jednom haditu već prije 800 godina. Čelebijine tvrdnje da je Akšemseddin bio indirektno prisutan prigodom osvajanja Mileševa i da se Stjepan Hercegović pred njim i pred sultanom Mehmedom u Skoplju obratio na islam, plod je bujne mašte koja nadilazi svaku *licentianm poeticam et artisticam*. U doba osvajanja Mileševa, najvjerojatnije 1459. i Bosne 1463. godine, Akšemseddin je bio već mrtav, a Stjepan Hercegović je imao sedam, odnosno tri godine. Akšemseddin je umro 1459. godine u Göynüku, kamo se bio povukao u starosti. Usp. ORHAN F. KÖPRÜLÜ - MUSTAFA UZUN, "Akšemseddin" u: *DIA*, 2, Istanbul, 1989., str. 299-302.
- 62 E. ČELEBI, *Putopis*, str. 395-396; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 620.

Zanimljivo je ovdje spomenuti i europske povjesničare i ljetopisce, Bizantince, Talijane i Nijemce, koji su isto tako zapazili veliku osobnost Ahmed-paše Hercegovića.⁶³ Tu je već spomenuti bizantski ljetopisac iz 16. st., Teodor Spandugino, koji je bio Ahmedov suvremenik i u svojim djelima spominje Stjepana, Hercegovina sina. Spandugino, oslanjajući se na Broglio Tartaglia, miješa osobe, mjesta i vremena, govori o slanju mladoga Hercegovina sina kao taoca sultanu, u doba unutarnjega rata (1551.-1553.) u obitelji hercega Stjepana, u vrijeme kada se Stjepan još nije bio rodio. Dalje, Spandugino kaže da se Stjepan kod Mehmeda poturčio i kada se vratio u Hercegovu vojvodstvo našao je mrtvoga oca.⁶⁴ Talijanski povjesničari i ljetopisci Giovio⁶⁵ i Sansovino⁶⁶ pozivajući se na Andriju Ivana Laskarisa (1445.-1534.), bizantskog humanista i ljetopisca,⁶⁷ idu korak dalje i tvrde da Hersekogli (Ahmed-paša) nije u doba djetinjstva napustio svoju vjeru, nego u muževnoj dobi, uvrijeđen od oca, odlazi sultanu ali u srcu ostaje i dalje pristaša prave (kršćanske) vjere.

63 Usp. MARIE VIALON, "Venezia ottomana nel Cinquecento", u: *Ηπειρωτικά Χρονικά Ιωαννίνα (Epirotica cronica Joanina)*, 42, Atena, 2008., str. 41-60.

64 Spandounes Theodoros (Θεόδωρος Σπανδούνης) (oko 1450./1460.-1538.), u ovom tekstu Spandugino, grčki monah i historičar, po majci potomak carske obitelji Kantakuzena, rodio se najvjerojatnije u Veneciji od roditelja koji su pobjegli na Zapad prigodom pada Carigrada pod Osmanlije. Pisac je poznatog djela: "Delle historie et origine de principi turchi" = *Povijest i podrijetlo turskih vladara*, prvog na Zapadu objavljenog djela o Osmanlijama. Prvo, vrlo skromno, izdanje izišlo je na francuskom jeziku 1512.-1515. i bilo je posvećeno francuskom kralju Luju XII. Spandugino piše doslovce: "in segno di cui gli diede il figliuol minor per ostagio, il quale fu poi fatto Turco da Maometto. Il quale entrando nel ducato di Boscina, trovò, che 'l duca vecchio era già morto". TH. SPANDUGINO, *Delle historie et origine de principi turchi, et de' costumi di quella natione*, Fiorenza, appresso L. Torrentino, 1551., str. 53-54.

65 Paolo Giovio (1483.-1552.), talijanski povjesničar, biskup i liječnik. Pisac je poznatoga djela: *Commentario de le cose de' Turchi*, Romae, apud Antonium Bladum Asulanum, 1532., u kojem se, osim ostalog, osvrće i na ljude iz jugoistočne Europe.

66 Francesco Sansovino (1512.-1586.), talijanski učenjak i pisac. Objavio je za nas veoma zanimljivo djelo, u kojem nalazimo mnogo korisnih saznanja iz povijesti južnoslavenskih zemalja. Usp. F. SANSOVINO, *Dell'istoria universale dell'origine et imperio de Turchi*, str. 336.

67 NIGEL GUY WILSON, *From Byzantium to Italy. Greek Studies in the Italian Renaissance*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1992., str. 8-12; DONATELLA COPPINI, "Janos Laskaris", u: *Lexikon des Mittelalters*, V., München, 2003., str. 1720-1721.

Ovo mišljenje preuzeo je kasnije von Spiegel⁶⁸ a od njega i Leunclavius.⁶⁹ U ovoj skupini treba spomenuti dubrovačkoga benediktinca i povjesnika, Mavra Orbinija (1563.-1614.), koji slijedeći Bizantinca Spandugina, širi u ono doba po Dubrovniku i u Italiji neistinite glasine o Ahmed-paši Hercegoviću. On tvrdi da je Stjepan Hercegović bio onaj Stjepan kojega je njegov otac Herceg dao kao taoca sultanu Mehmedu, kada je ratovao protiv Hercegovine i da je Stjepan kao talac otpao od vjere i da se zvao Ahmed.⁷⁰ Danas znamo da su turske snage napale Hercegovinu višeput: 1459., 1460., 1463. i 1464. godine. Knez Stjepan je imao prigodom prvoga napada 1459. najviše tri godine i kod ostalih napada četiri do osam godina. Možemo uzeti za sigurno da Orbini misli na upad osmanskih trupa u Hercegovu zemlju pod vodstvom Mahmud-paše Anđelovića 1463. godine. Orbini, koji slijedi Spandugina gotovo doslovno, priklanja se predodžbama svoga vremena: Osmanlije ali i kršćanski vladari uzimali su od pobijedenih vrlo često njihovu djecu, najradije sinove, kao taoce u svoje skrbništvo. Time su prisiljavali protivnika da prihvati uvjete primirja, plaćanje dogovorene godišnje ratne odštete i izbjegavanje bilo kakvih priprema za novi rat. Dubrovačka arhivska vrela, koja su registrirala sve nijanse političkoga držanja hercega Stjepana, ne spominju slično primirje između njega i Mahmud-paše Anđelovića te slanje sina Stjepana u Carigrad. Premda bahat, neuračunljiv i bez ikakvih moralnih skrupula, Herceg u svome ponosu nije nikad predao u talaštvo svoga voljenog sina Stjepana. Po Hercegovoj oporuci od 20. svibnja 1466., najmlađi sin

68 Hans Caudir von Spiegel (oko 1500.-1579.), carski tumač i prevoditelj boravio je više godina u Carigradu, govorio je turski, arapski i perzijski i bio je dobro upoznat s odnosima na Sultanovu dvoru. Usp. HANS GAUDIR VON SPIEGEL, *Neuwe Chronica türckischer Nation von Türcken selbs beschrieben*, Frankfurt, 1590., str. 324-327. Svoja saznanja sažima: "Es hab Herseogli nie in seinen kindlichen Jahren/sonder da er schon erwachsen/und sein männliches Alter erreicht/die Christlich Religion verläugnet/aber doch dermassen/dass er in seinem Herzen des wahren Glaubens nit vergessen." H. G. VON SPIEGEL, *Neuwe Chronica türckischer Nation*, str. 326.

69 Usp. JOHANNES LEUNCLAVIUS, *Historiae Musulmanae Turcorum, De Monumentis Ipsorum Exscriptae*, XVI., Frankfurt, 1596., str. 183-184.

70 "Questo è quel Stefano, fu dato dal padre per ostaggio del nuovo Tributo al Turco, e poi rinegò la fede e si chiamò Ahmat." M. ORBINI, *Il regno degli Slavi*, str. 387. Orbini stoji, kako smo vidjeti, pod utjecajem Spandugina, a Spandugino, koji je u Carigradu istraživao i osmanski jezik poznavao, najvjerojatnije pod utjecajem jednoga od starijih osmanskih ljetopisaca.

Stjepan, koji je najvjerojatnije bio prisutan na samrtnoj postelji svoga oca, povjeren je skrbništvu starijeg brata i novoga hercega Vlatka. Četiri mjeseca poslije smrti hercega Stjepana, 13. rujna 1466., potvrđuju herceg Vlatko i njegov maloljetni brat, knez Stjepan, najvjerojatnije iz Herceg Novog, da su od Dubrovnika primili, iz očeva pologa, prvih 10.000 dukata.⁷¹ Jedan desetogodišnji sin pokojnoga hercega Stjepana, koji bi se po svjedočenju osmanskih ljetopisaca nalazio na sultanovu dvoru i čak bio primio islam, nije se mogao istovremeno nalaziti u Herceg Novom, u Dubrovniku, prevoziti se od Novog do Lokruma i Konavla i natrag, primati i zajedno s bratom potpisivati djelomičnu isplatu svoga naslijeđa iz pologa pokojnoga oca, te sedam godina kasnije nečujno nestati iz Hercegovine zemlje. Emotivni pristup osmanskim ljetopisima, usprkos svojoj njihovoj romantičnosti, mora ustupiti mjesto znanstvenom čitanju i tumačenju suhoparnih i često dosadnih, istovremeno povijesno točnih i neumoljivih vrela iz Državnoga arhiva u Dubrovniku.

Romantičnu sliku o knezu Stjepanu, alias Ahmed-paši Hrvatu Hercegoviću, širio je vrlo uspješno i poznati bošnjačko-hrvatski povjesnik Safvet-beg Bašagić i time utjecao na stvaranje idilične i osmanskom duhu odgovarajuće percepcije Ahmed-paše Hercegovića u južnoslavenskoj, poglavito u današnjoj bošnjačkoj historiografiji.⁷²

5. Odlazak u Carigrad i primanje islama

Nije dakle točno, kako smo na početku mogli utvrditi na temelju dubrovačkih vrela, da je herceg Stjepan prigodom Mehmedova osvajanja Bosne i Hercegovine zemlje dao svoga najmlađeg sina kao taoca u Carigrad. Hercegov treći sin Stjepan odlazi svojevrijedno krajem 1473. ili početkom 1474. godine na sultanov dvor u Carigrad. U dubrovačkim izvorima on se spominje krajem studenoga 1473. kao kršćanin.⁷³ Sljedećih mjeseci, najkasnije u ljeto 1474., Stjepan je prešao u Osmanско Carstvo, najvjerojatnije sa svojim odgojiteljem Sankom Dobruškovićem. Sanko je bio dijak (sluga) hercega Stjepana, odgojitelj her-

71 LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 174; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 190.

72 Usp. SAFVET-BEG BAŠAGIĆ, "Ahmed paša Hercegović", u: *Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1925*, Zagreb, 1925., str. 105; ISTI, *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci*, str. 6.

73 DADU, *Cons. Rog.*, XXII., fol. 77v, od 22. 11. 1473.; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 96.

cega Vlatka te, djelomice, životni pratilac mladoga Stjepana.⁷⁴ Nije isključeno, jer je do sada ostalo u povijesnom izlaganju neprimijećeno, da je druga ženidba starijega brata Vlatka s Margaretom Marzano d'Aragona,⁷⁵ unukom napuljskoga kralja Alfonsa V. (1416.-1458.) i nećakinjom kralja Ferdinanda (Ferrante) (1458.-1494.), mogla biti jedan od povoda za njegov odlazak u Carigrad. Herceg Vlatko nije imao djece iz prvoga braka i stoga se on rastao od svoje prve žene iz kuće grofova Celjskih. Moguće je da su u očima kneza Stjepana svadbene pripreme i izdatci, eventualna buduća Vlatkova djeca iz novoga braka, bili prevelik luksuz za jednoga već osiromašenog hercega Vlatka. To sve je ugrožavalo Stjepanov status i naslijeđe, ukoliko ga je još bilo, za koje se sada morao boriti, kako protiv hercega Vlatka tako i protiv Dubrovnika. Zaista iz braka hercega Vlatka i Margarete Marzano d'Aragona rodit će se u tri sljedeće godine tri sina, od kojih je jedino Ivan (Giovanni) Kosača ostao poznat.⁷⁶ Troškovi prijevoza buduće hercežice Margarete iz Barlette u talijanskoj Apuliji do Herceg Novog, u visini od 10.000 zlatnika, darovi za rodbinu i počasne goste, među kojima je bila Vlatkova sestra i nekadanja bosanska kraljica Katarina, sigurno Dubrovnik nije naplatio iz prazne Vlatkove kase, nego iz nekoga drugog zlatnog fonda.⁷⁷ Istom poslije njegova odlaska u Carigrad prelazi Stjepan na islam, stupa u osmansku službu i sultan Mehmed II. ga u pismu od 27. rujna 1474. predstavlja kao Ahmeda, muslimana, a u očima sunarodnjaka i rodbine kao renegata (poturicu). No, konverzija na islam u obitelji Tomaševića i

74 Sanko je prešao isto tako na islam i već u lipnju 1475. spominje se u osmanskoj službi. Za svoje zasluge dobio je timar u vrijednosti od 3354 akči. Usp. DADU, *Cons. Rog.*, XXII., fol. 212r-v; NEDIM FILIPOVIĆ, "Pogled na osmanski feudalizam: s posebnim pogledom na agrarne odnose", u: *Godišnjak Istorijskog društva BiH*, 4, Sarajevo, 1952., str. 105; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 192.

75 Margareta je bila kći napuljskoga kneza Marijana Marzano, vojvode od Squillacce i Eleonore Aragonske, vanbračne kćeri Alfonsa V., napuljskoga kralja. Usp. L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 181; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 97.

76 V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 220-222.

77 Dubrovački dominikanac Razzi tvrdi da su Dubrovčani imali troškove od 10.000 dukata za prijatelja Vlatka ("E gli fu condotta dai Raugai a Castelnuovo con ispesa di dieci milla ducati, fatta dalla città in servizio dell'amico"). SERAFINO RAZZI, *La storia di Ragusa*, Editrice Tipografica Serbo-Ragusea, Ragusa, 1903., str. 105. Ovaj Razzijev navod o troškovima prijevoza je, bez sumnje, pretjeran!

Kosača nije bila nikakva novost. Stjepanov, 6-8 godina stariji rođak Sigismund, sin kralja Stjepana Tomaša i kraljice Katarine Kosače, njegove polusestre, nakon pada u zarobljeništvo, preveden je kao četrnaestogodišnji (?) mladić na islam. Postao je poznat kao Ishak-beg te je služio u Osmanskome Carstvu kao krajišnik od Bola i kasnije od Karasije.⁷⁸ Stjepanov odlazak u Carigrad i konverzija na islam bila je osobna odluka mladoga i sa svojim statusom nezadovoljnoga čovjeka ali istovremeno i nagodba za sultanovu pomoć pri isplati naslijeđa iz očeva pologa u Dubrovniku. Nije isključeno da je Stjepan posjetio i svoga rođaka Ishak-bega i da se dao posavjetovati od njega o svojim budućim koracima. Bez sumnje, ova odluka mu je omogućila stupanje u osmansku službu, početak uspješne vojne i političke karijere i kasnijega uspinjanja u najviše sfere vlasti i časti Osmanskoga Carstva. Sinovi hercegovačkih, bosanskih, hrvatskih, srpskih, arbanskih i bugarskih velikaških obitelji, nisu bili originalni u svojim postupcima. Njima su služili stariji primjeri bizantskih velikaša iz Bitinije, Male Azije, ili čak s bizantskoga dvora iz vladajuće obitelji Kantakuzena i Paleologa, neposrednih carskih rođaka, koji su prešli na islam.⁷⁹ Stoga primjer Stjepana/Ahmeda Hercegovića ostaje jedno dobro ilustrirano svjedočanstvo o uspješnom putu odrasloga kršćanskog princa, iz Hercegovine zemlje, koji, poslije raspada vojvodstva njegova oca, nije imao nikakve druge alternative za vojni, politički i državni uspon, doli služiti najuspješnijem vladaru svoga vremena, sultanu. Budući da je već bio 18 godina star i dobrovoljno došao u Carigrad, k tomu plemićkoga podrijetla, te nosio naslov dubrovačkoga plemenitaša i venecijanskoga "nobile", bio je odmah prihvaćen kao paža u službu na Sultanovu dvoru. Nije pohađao dvorsku školu Enderûm, kako neki ističu, koja je bila rezervirana za dječake niskoga kršćanskog podrijetla (seljačkog ili pastirskog) i koji su bili dovedeni u Carigrad kao "danak u krvi". Kasnije je premješten u vanjsku službu (Bîrûn) i bio imenovan agom u različitim vanjskim odjelima "Saraya".⁸⁰ Godine 1478. susrećemo ga kao miralema (stjegonošu) u Mehmedovu

78 Usp. S.-B. BAŠAGIĆ, "Ishakbeg Kraljević", u: *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci*, str. 36; HAZIM ŠABANOVIĆ, "Ishak-Beg Tomašević", u: *EJ*, 6, Zagreb, 21988., str. 609-610.

79 Usp. HEATH W. LOWRY, *The Nature of the Early Ottoman State*, State University of New York Press, New York, 2003., str. 66, 69, 121-123.

80 KPZ, *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*, VIII. Defter, fol. 127b; E. HELLER, *Venedische Quellen*, str. 17; H. REINDL, *Männer um Bâyezîd*, str. 129-130.

u početku neuspjelom pohodu na Skadar.⁸¹ Poslije zavidno uspješne karijere, postignute u samo 5-10 godina, bio je nagrađen u prosincu 1481. ili najvjerojatnije tek 1484., kako navode turski povjesničari, ženidbom s kćeri Bajazida II., sultanijom Hûndi-Hâtûn. Od ovoga časa nastavit će se još blistavija karijera koja će ga dovesti do prvoga osmanskog vojskovođe i državnika.⁸² No, najautoritativnija potvrda da je Stjepan Hercegović došao kao odrasla osoba na sultanov dvor nalazi se u fermanu sultana Bajazida II. od 16. veljače 1496. (početak džemazi el hira 901). Tamo čitamo, premda je u ovom fermanu sve prilagođeno Ahmed-pašinu interesu i ugledu Carstva: "Kad je ranije vojvoda nad plemenitim vojvodama, uzdanica slavni velikaša, anatolijski beglerbeg, Ahmed, neka mu sreća trajna bila, poveo parnicu za nasljeđe (amanet), koji je otac spomenutog begler-bega prilikom polaska ovoga u islamsku zemlju (dar-ül-islame mutteveggih oldik-da), (tj. u Osmansko Carstvo, Tursku, Carigrad) njemu u svojinu ostavio kod dubrovačke vlastele po imenu..."⁸³ Sultanska kancelarija, koja je, bez sumnje, dobro poznavala prošlost Ahmed-paše, ne spominje da je Ahmed došao kao dijete ili kao talac u zemlju islama, nego da mu je otac ostavio u svojinu prilikom njegova polaska u zemlju islama. Mi danas znamo kada je herceg Stjepan dao napraviti testament, kada je njegovo blago preneseno u Dubrovnik, kada je i koliko puta knez Stjepan s bratom Vlatkom bio isplaćivan⁸⁴ i da se u studenom 1473. izgubio iz Herceg Novog.⁸⁵

Dubrovačka vlada, poput seizmografa, osjetljiva za sve političke promjene na Sultanovu dvoru, ali i u ostatcima ostataka Hercegovine zemlje, registrirala je sa zadovoljstvom odlazak kneza Stjepana u

81 E. HELLER, *Venedische Quellen*, str. 17; H. REINDL, *Männer um Bâyezîd*, str. 130.

82 Zanimljivo je da su sva tri sina hercega Stjepana Kosače, slijedeći donekle prevrtljivu narav svoga oca, stupali u službu različitih gospodara: Vladislav stupa najprije u službu Osmanlija, kasnije prelazi u službu hrvatsko-ugarskoga kralja Matije; Vlatko je u početku u službi Venecije, poslije služi Osmanlijama i na kraju se konačno priklanja Mlečanima; Stjepan prvo ostaje uz brata Vlatka, poslije stupa u službu sultana Mehmeda II. i njegovih nasljednika u Carigradu. Istovremeno zadržava vrlo dobre odnose s Dubrovnikom i Venecijom.

83 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 271-272.

84 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 603-604; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 59-63.

85 DADU, *Cons. Rog.*, XXII., fol. 77v, od 22. 11. 1473.; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 96.

Osmansko Carstvo i pratila njegov uspon kao Ahmed-paše Hercegovića u Carigradu. Od 1485. godine počeli su mu slati dvije srebrne čaše, znak osobitoga poštivanja (dodvoravanja!), koje su, uz četiri čaše za sultana, tri čaše za velikoga vezira, uz uobičajeni godišnji harač, dobivali samo najveći carski dostojanstvenici.

6. Zatočeništva Ahmed-paše Hercegovića

U jednom dijelu južnoslavenske i turske historiografije, zbog idealizirane slike koju je Ahmed-paša uživao kao sultanov zet, ali isto tako iz oduševljenja za vrlo uspješnoga zemljaka i istovjerca, često se, najvjerojatnije iz nedovoljnoga poznavanja povijesti Osmanskoga Carstva, spominje samo jedno Ahmedovo zatočeništvo u Egiptu.⁸⁶ No, danas je poznato, i trebalo bi biti općenito prihvaćeno, da je Ahmed-paša dvaput završio u egipatskom zatočeništvu, i to 1486./1487. i 1490./1491. godine. Naime, on je kao namjesnik Anatolije, kako smo gore mogli vidjeti, bio imenovan 1485. godine vrhovnim zapovjednikom osmanskih trupa u borbi protiv egipatskih Mameluka i njihovih saveznika, koji su bili utvrdili svoju vlast u Ciliciji i Siriji. U borbama za Tarsus i Adnanu, u veljači 1486. godine, izdala je jedna grupa osmanskih zapovjednika, najvjerojatnije iz ljubomore, Ahmed-pašu i njegove postrojbe. On je bio poražen, ranjen, zarobljen i zatočen u Kairu.⁸⁷ Kao sultanov zet, Ahmed je bio dragocjeni plijen i ucjena u rukama mamelučkoga sultana Ašrafa Kajt-bega u predstojećim mirovnim pregovorima s Bajazidom II. Istom u siječnju 1487. bio je oslobođen i poslan natrag u Carigrad, da poradi na trajnom primirju između dvojice islamskih vladara.⁸⁸ Neposredno poslije povratka, u veljači 1487., vjerojatno zbog hrabroga i mudrog držanja u Egiptu,

86 S.-B. BAŠAGIĆ, *Znameniti Hrvati Bošnjaci*, str. 6; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 624-626; V. ČUBRILOVIĆ, "Ahmet-Paša Hercegović", str. 23; B. ZLATAR, "Ahmed-paša Hercegović", str. 180.

87 J. LEUNCLAVIUS, *Historiae Musulmanae Turcorum*, str. 182-183; N. JORGA, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 2, str. 246; NICOLAS VATIN, "L'ascension des Ottomans (1451-1512)", u: ROBERT MANTRAN (prir.), *Histoire de l'Empire Ottoman*, Fayard, Paris, 1989., str. 81-116, ovdje 110-111. Međutim, najbolji prikaz ratnih sukoba između Osmanlija i Mameluka pruža već spomenuti Shai Hara-El. Usp. S. HARA-EL, *Struggle for Domination in the Middle East*, str. 133-214.

88 N. JORGA, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 2, str. 246; G. ELEZOVIĆ, "Turski izvori za istoriju Jugoslovena", str. 86; ISTI, *Turski izvori*, str. 282-286, 626; N. VATIN, "L'ascension des Ottomans (1451-1512)", str. 110-111.

spominje se prvi put kao drugi vezir na Porti (kuba vezir).⁸⁹ Već je u ožujku iste godine bio imenovan zapovjednikom osmanske mornarice. U novom pohodu protiv protivničkih snaga iz Sirije i Egipta u Ciliciji pratio je u proljeće 1488. svojim lađama sultanove kopnene snage. Dok su Sirijci i Mameluci potpuno uništili sultanovu kopnenu vojsku u bitci na Aga Čajiru 16. kolovoza 1488., osmansko je brodogradništvo doživjelo, pod zapovjedništvom Ahmed-paše, snažno nevrijeme i bilo je uništeno pred Vratima Cilicije, a da u pravom smislu nije ni sudjelovalo u jednoj pomorskoj bitci.⁹⁰ Poslije kopnenoga poraza i pomorske katastrofe, Ahmed-paša, kao sultanov zet, bio je pošteđen sultanova bijesa i osvete, te se povukao na svoj timar kod Galipolja. Istovremeno su u Carigradu bili pogubljeni neki od paša, zapovjednika kopnene vojske.⁹¹ No, sultan Bajazid je teško podnosio dva uzastopna poraza od egipatskoga sultana, njegovih mamelučkih ratnika i sirijskih saveznika te je snovao pravu osvetu i definitivnu pobjedu. Stoga je Hercegović u jesen sljedeće (1489.) godine bio ponovo imenovan namjesnikom Anatolije. U proljeće 1490., kad su perzijske, egipatske snage i njihovi saveznici provalili duboko do Kajzerije (Cezareja), Ahmed-paša je bio ponovo imenovan seraskerom osmanskih trupa u Aziji. U novom vojnom sukobu s Egipćanima i njihovim saveznicima kod Kajzerije, kad su svi mislili da je nastupilo primirje, zahvaljujući mirovnom poslanstvu iz Tunisa,⁹² došlo je do iznenadnoga okršaja između vojske Ahmed-paše i egipatskoga zapovjednika Öz-bega. Hercegović je, premda se hrabro borio, i ovoga puta izgubio bitku, bio je zarobljen, okovan i odveden u Kairo na čelu ponižene osmanske vojske. Ostao je u sužanjstvu do svibnja/lipnja 1491. godine, kada je, nakon sklopljenoga primirja između Bajazida II. i Ašrafa Kajt-bega, konačno bio pušten na slobodu.⁹³ Ovo drugo zatočeništvo

89 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 274; H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zāde Aḥmed Pasha", str. 341.

90 J. HAMMER, *Historija Turskog Carstva*, str. 263-264; N. JORGA, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 2, str. 247-248; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 627; H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zāde Aḥmed Pasha", str. 341; S. HARA-EL, *Struggle for Domination in the Middle East*, str. 133-214.

91 N. JORGA, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 2, str. 248.

92 J. HAMMER, *Historija Turskog Carstva*, str. 264.

93 J. LEUNCLAVIUS, *Historiae Musulmanae Turcorum*, str. 183; J. HAMMER, *Historija Turskog Carstva*, str. 264; N. JORGA, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 2, str. 248-249; G. ELEZOVIĆ, *Turski spomenici*, str. 629; N. VATIN, "L'ascension des Ottomans (1451-1512)", str. 111.

Ahmed-paše prešućuju većina historičara i ljetopisaca, pa čak i dobro upućeni Hammer, koji ih vjerno slijedi. Osmansko pisanje povijesti je pobjedničko i osvajačko, usredotočeno na carsku osobu i njegovu najbližu rodbinu i dužnosnike. Stoga nema mjesta za drugi poraz carskoga zeta i njegovo zatočenje kod omraženih neprijatelja Arapa, premda su bili "pravi vjernici" kao i Osmanlije. Da bi se više saznalo o porazu i zatočeništvu sultanskoga zeta u Kairu, moralo bi se posvetiti dubljem proučavanju arapskih (egipatskih i sirijskih) izvora i ljetopisa, posebice ljetopisca Arapina Ibn-i-Ajas-a.⁹⁴

7. Koliko je puta Ahmed-paša bio veliki vezir - Vezir-i Āzam?

Zahvaljujući svome podrijetlu, rodbinskim vezama sa sultanom Bajazidom II. te više svojim diplomatskim nego vojnim sposobnostima, koje je razvio i profinirao u plemenitaški školovanoj atmosferi Dubrovnika, Ahmed-paša je doživio zavidnu karijeru. Između ostaloga bio je imenovan i velikim vezirom, glavnim dužnosnikom i savjetnikom na Sultanovu dvoru u Osmanskome Carstvu. Ako pogledamo nama dostupne enciklopedije, primjećujemo da među povjesničarima vlada neujednačeno mišljenje o broju glavnih vezirstava Ahmed-paše Hercegovića. Vaso Čubrilović u općoj *Enciklopediji Jugoslavije* tvrdi da je Ahmed-paša Hercegović bio četiri puta veliki vezir.⁹⁵ Nepoznati autor teksta "Ahmed-paša Hercegović" u novoj *Hrvatskoj enciklopediji* slijedi Čubrilovića i tvrdi: "od 1496. do 1515. bio je četiri puta velikim vezirom".⁹⁶ Ugledni sarajevski osmanista, Hazim Šabanović (1916.-1971.), u svome vrlo zapaženom prilogu za *Islamsku enciklopediju*, spominje kao dokazano pet velikih vezirstava Ahmed-paše Hercegovića.⁹⁷ Njemu se priključuje poznati turski historičar i osmanista Halil İnalcık (1916.-2016.), koji isto tako dokazuje da je Ahmed-

94 Usp. J. LEUNCLAVIUS, *Historiae Musulmanae Turcorum*, str. 182-183; Osmanski historičari ne spominju ovaj poraz. Elezović, da bi saznao nešto više o ishodu ovoga rata i drugoga Ahmed-pašina sužanjstva u Egiptu, služi se arapskim izvorima. G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 282-286, 629. Šabanović, inače dobro upućen u problematiku, ne priznaje poraz osmanske vojske i nije će kategorično drugo sužanjstvo Ahmed-paše Hercegovića. Usp. H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zāde Aḥmed Pasha", str. 341.

95 V. ČUBRILLOVIĆ, "Ahmet-Paša Hercegović", str. 23.

96 "Ahmed-paša Hercegović", u: *HE*, I., Zagreb, ³1999., str. 79.

97 H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zāde Aḥmed Pasha", str. 341.

paša Hercegović bio pet puta veliki vezir: 1497.-1498., 1502.-1506., 1511., 1512.-1514. i 1515.-1516. godine.⁹⁸

Mišljenja ove dvojice uglednih povjesničara s pravom korigira Veljan Atanasovski. Oslanjajući se na venecijanske i dubrovačke izvore, koje ni Šabanović ni Inalcik nisu mogli ili nisu znali koristiti, dokazuje uvjerljivo da je prvo vezirstvo Ahmed-paše bilo veoma kratko, između ožujka i listopada 1497.;⁹⁹ drugo vezirstvo je trajalo od siječnja, najkasnije od kraja studenoga 1502. do početka 1504.¹⁰⁰ i treće od svibnja 1505. do rujna 1506.¹⁰¹ Druga tri vezirstva između 1511., 1512.-1514., 1515.-1516. godine Atanasovski ostavlja vremenski nepromijenjena. Time je Ahmed-paša Hercegović, uz Mustafa Rešid-pašu iz 19. stoljeća, prvi osmanski dužnosnik koji je čast i vlast velikoga vezira nosio i vršio šest puta. U Osmanskom Carstvu još su samo dvojica paša nosili čast velikoga vezira po pet puta: Koča Sinan-paša u 16. i Mehmed Rauf Emin-paša u 19. stoljeću.¹⁰²

Zanimljivo je da u osmanskim izvorima i ljetopisima nema puno podataka o životnom putu i službama Ahmed-paše Hercegovića poslije povratka iz egipatskoga sužanjstva 1491. godine. Dubrovačka vrela potvrđuju da je od proljeća 1493. do veljače 1496. godine bio namjesnik Anatolije.¹⁰³ Ostalo vrijeme, posebno između trećega i četvrtoga vezirstva (1506.-1511.), ukoliko je vladao mir i nije imao kakvu važnu obvezu na Porti ili na Sultanovu dvoru, najradije je provodio cijelo

98 H. INALCIK, *The Ottoman Empire*, VII., str. 120-121; İSMAIL HAMI DANIŞMEND, *Osmanlı tarihi kronolojisi*, 5, Istanbul, 1971., str. 11-15. Šabanovićevu i Inalcikovu mišljenju priklanja se postupno sljedeća generacija srpskih, bošnjačkih i hrvatskih povjesničara kao što su Ćirković, Tošić, Miljković-Bojanić, Zlatar, Čošković i drugi. S njima se ne slažu Atanasovski i Vrankić.

99 DADU, *Cons. Rog.*, XXVIII., fol. 40; MARINO SANUTO, *I diarii di M. Sanuto. Rapporti della Repubblica Veneta*, I., F. Visentini, Venezia, 1879., str. 644.

100 Za vrijeme drugoga vezirstva, osim rata i mirovnih pregovora s Venecijom, dolazi do osobnih obiteljskih problema zbog smrti njegove žene Hûndi Hâtûn. Stoga se Ahmed-paša odriče drugoga vezirstva i povlači se na svoje dobro kod Galipolja. Usp. M. SANUTO, *I diarii*, VI., F. Visentini, Venezia, 1881., str. 15, 22; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 212.

101 E. HELLER, *Venedische Quellen*, str. 37-38; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 196-203.

102 H. REINDL, *Männer um Bâyezîd*, str. 359; https://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Grosswesire_des_Osmanischen_Reiches (7. 5. 2017.).

103 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 629; H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zâde Aĥmed Pasha", str. 341.

vrijeme na svome imanju (timaru) u Galipoljskom krajištu, kao krajišnik ili pomorski zapovjednik.

8. Smrt Ahmed-paše Hercegovića

Osim neriješenoga broja velikih vezirstava nije ni smrt Ahmed-paše Hercegovića točno prikazana u osmanskoj i južnoslavenskoj historiografiji. Ahmed-paša Hercegović, premda je bio šest puta veliki vezir, doživio je na kraju svoje službe najveće poniženje u svome životu. Njegovo šesto vezirstvo završilo je naglo 26. travnja 1516., poslije poraza osmanskih postrojbi kod Dijarbekira, i predstavljalo je najcrnji dan u životu ovoga ponosnog i uspješnog izdanka Hercegovine zemlje. Neuračunljivi sultan Selim, Ahmed-pašin šogor, primivši vijest o porazu svojih trupa od Perzijanaca, strašno se razbjjesnio, vlastitim je rukama napao Ahmed-pašu, poskidao odličja s njega, te ga razvlastio i pred svima ponizio. Skinuo ga je s dužnosti i časti velikoga vezira i dao ga zajedno s Piri-pašom uhititi i sprovesti u tamnicu u tvrđavi Jedi Kulu. Zahvaljujući zauzimanju novoga velikoga vezira, Sinan-paše, obojica su bili pošteđeni od sigurne smrti.¹⁰⁴ Kad se Selimov bijes smirio, nije jasno koje je službe Ahmed-paša još obnašao u 1516./1517. godini. Znamo da je bio imenovan upraviteljem Drinopolja, a ne Burse, kako pojedinci pogrešno tvrde.¹⁰⁵ Je li sudjelovao u Misirskoj vojni, kako neki misle, koja je bila okrunjena zauzećem Kaira i cijeloga Egipta 1517. po sultanu Selimu I., nije jasno.¹⁰⁶ Po nekim mišljenjima Ahmed-paša je bio ponovo predlagan za velikoga vezira, po drugima za upravitelja Kaira, a po trećima pohitao je ususret sultanu Selimu u smjeru Alepa u novi boj protiv Perzijanaca.¹⁰⁷ Danas se uzima kao točno, da je taj osmanski dostojanstvenik umro prirodnom smrću 21. srpnja 1517. na planini Kizil Čol u blizini Alepa, bilo da je bio na povratku iz Egipta, ili da je hitao u pomoć sultanu Selimu.¹⁰⁸ No, ovom uvriježenom mišljenju među povjesničarima protivi se jedan zapis,

104 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 644; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 212.

105 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 645; H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zāde Aḥmed Pasha", str. 341; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 212-213.

106 N. JORGA, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 2, str. 335-341; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 644-648; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 213.

107 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 646-648; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 213-214.

108 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 646-648; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 214.

koji se nalazi u Državnom arhivu u Dubrovniku.¹⁰⁹ Po ovom svjedočanstvu došao je u Dubrovnik 6. kolovoza 1524. osmanski "sklav (sluga), kojega je Porta poslala da provede istragu o dobrima Ahmed-paše, koji je bio ubijen u Kairu, gdje je bio Kair-beg".¹¹⁰ Vijeće umoljenih u Dubrovniku ne bi unijelo u službeni zapisnik jedne važne rasprave tako važan događaj, za koji su oni bili vrlo zainteresirani, kad ne bi bio točan. Što znači ova vijest? Prema svjedočenju osmanskoga ljetopisca Hajdar Čelebije,¹¹¹ Ahmed-paša je ipak došao u Kairo prije ili poslije zauzeća Egipta, sudjelovao je na carskom divanu 29. lipnja 1517. na nilskom otoku Revda. Prigodom ovoga velikog slavlja nakon pobjede nad Misircima i on je bio nadaren s ostalim visokim osmanskim dostojanstvenicima i bio mu je dopušten povratak u onom smjeru iz kojega je stigao u Kairo.¹¹² Dubrovački izvor ga naziva u trenutku smrti Kair-beg. To bi trebalo značiti da je bio imenovan upraviteljem, namjesnikom Kaira, jedna vrsta zadovoljštine i priznanja za doživljena poniženja u Mamelučkoj metropoli! U osmansko-arapskim ljetopisima prevladat će službeno mišljenje da je Ahmed-paša umro kod Alepa na povratku iz Misira. Sama pomisao na ubojstvo, koje bi se najvjerojatnije moralo pripisati goropadnom sultanu Selimu, nije se uklapala u idealno prikazivanje sultanske politike kod suvremenih osmanskih ljetopisaca.¹¹³

Ahmed-pašinu smrt zabilježili su Dubrovčani i Mlečani veoma brzo kao prirodnu smrt: "Di Ragusi, fo lettere, di 4, particular, per le qual se intese come era morto Carzego bassa, qual era al confine dil Sophi (Šijiti, Perzijanci, op.a.), di una morte natural."¹¹⁴ Navodno po vlastitoj želji Ahmed-paša je bio sahranjen u dvorištu džamije u mjestancu

109 DADU, *Cons. Rog.*, XXXVII., fol. 214-214v; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 215.

110 Usp. TOMO POPOVIĆ, *Turska i Dubrovnik u XVI veku*, SANU, Beograd, 1973., str. 141; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 215.

111 HAYDAR ÇELEBI, *Rûznâme, Münşeâtü's-selâtin* içinde, FERIDUN BEY (prir.), İstanbul, 1274., I., str. 468-470, 473, 476, 491; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 645-646.

112 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 645.

113 Uvijek dobro obaviješteni Gliša Elezović ne spominje ovaj detalj ni u svome drugom svesku *Turskih izvora*. G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, I., 2, Beograd, 1952., str. 204-205, 270; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 215.

114 M. SANUTO, *I diarii*, XXIV., Forni Editore, Venezia, 1889., str. 659; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 215.

Dil, na Izmitskom (Nikomedijskom) zaljevu, koje je kasnije po njemu bilo prozvano Hersek, Hercegovina.¹¹⁵

9. Napetosti oko roditeljskoga naslijeđa u Dubrovniku

Smrtno bolesni herceg Stjepan 20. svibnja 1466. u Herceg Novom, u nazočnosti mileševskoga vladike Davida, Gosta Radina i komornika Pribisava Vukotića, diktirao je svoju zadnju oporuku. Po dobrom kršćanskom običaju, koji je on kao "bosanski kršćanin" i dalje njegovao, ostavio je 10.000 dukata za spas svoje duše ("za moju dušicu"). Ostatak svoje goleme imovine raspodijelio je između dvojice sinova, Vlatka i Stjepana. Svaki od njih trebao je dobiti po 30.000 zlatnih dukata. Svojoj trećoj ženi Ceciliji odredio je 1000 dukata, nešto srebrnine i tkanine te sve druge darove koje je prije od njege dobila. Posebnu nježnost iskazao je svome najmlađem sinu Stjepanu. On je dobio najvećim dijelom osobne predmete staroga Hercega te ostavštinu svoje majke Barbare. Ostatak drugih dobara i dragocjenosti bio je razdijeljen između trojice sinova, dok njegove kćeri, Katarina i Mara, kao žene, nisu ništa naslijedile. Izvršitelji testamenta bili su Dubrovčani: Sigismund Đurđević, Bartol Gučetić i Andrija Sorkočević te njegovi vjerni sluge i "kućani": vladika David, Gost Radin i komornik Vukotić.¹¹⁶ U Dubrovniku je 5. lipnja 1466., u prisustvu spomenutih svjedoka, testament bio zaprimljen, polog izbrojen, izmjeran i pismeno potvrđen.¹¹⁷ Šest mjeseci kasnije, 9. prosinca 1466., u prisustvu opunomoćenih zastupnika vojvode Vladislava, hercega Vlatka, kneza Stjepana i dubrovačkih konzula bila je otvorena i proglašena Hercegovina oporuka, no do poželjne raspodjele među braćom nije došlo.¹¹⁸ U međuvremenu na polog hercega Stjepana u Dubrovniku svratio je svoju pažnju i hrvatsko-ugarski kralj Matija Korvin, s kojim je stari Herceg dijelio mnoge protuosmanske akcije po Bosni, Hercegovoj zemlji i Dalmaciji. Stari herceg Stjepan kao i novi herceg Vlatko zadužili su se na veliko kod kralja Matije. Stoga je i on poslao svoje poklisare, koji su od hercega Vlatka i od Dubrovnika 19. rujna 1466. pismeno zatražili iz pologa hercega Stjepana 20.000, a

115 A. KADRIĆ, "Veliki vezir i pjesnik Ahmed-paša Hercegović", str. 200-203.

116 Lj. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 87-92.

117 F. MIKLOSICH, *Monumenta serbica*, str. 495-499; Č. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 24-25.

118 DADU, *Cons. Rog.*, XIX., fol. 148; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 35.

kasnije čak i 27.000 dukata za podmirenje vojnih dugovanja.¹¹⁹ Ugarskim poslanicima, budući da su svi trebali pomoć kralja Matije, bilo je odmah isplaćeno 9000 dukata, dok na ostala ugarska potraživanja nisu pristali ni herceg Vlatko ni Dubrovnik. Na to je ugarska strana 14. prosinca 1466. definitivno proglasila zapljenu (sekvestraciju) svih stvari i dobara ("universas res et bonas") pokojnoga hercega Stjepana.¹²⁰ Ovim aktom poslanikâ hrvatsko-ugarskoga kralja započela je duga borba za polog hercega Stjepana, u kojoj će, uz hercega Vlatka, vojvodu Vladislava i kneza Stjepana imati vidnu ulogu Dubrovnik, hrvatsko-ugarski kralj i na kraju Osmansko Carstvo. Spor Dubrovnika s hercegom Vlatkom, njegovim bratom, knezom Stjepanom i hrvatsko-ugarskom stranom oko pologa hercega Stjepana konačno je riješen 26. srpnja 1470. po sultanovoj zapovijedi i u prisustvu osmanskih svjedoka. Toga dana, nakon što su dvojica braće, Vlatko i Stjepan, od Dubrovnika dobili zadnjih 8000 dukata, te se nisu više obazirali na zabranu hrvatsko-ugarskoga kralja, izdali su potvrdu da su sve primili i da nije ostalo "ni malo ni veliko" i da nitko "ne može što pitati ni iskati" od dubrovačke gospode, što se tiče pologa njihova oca Stjepana¹²¹ kao i polog prastrica Sandalja.¹²² Herceg Vlatko je riješio privremeno vrlo važan materijalni problem svoje obitelji, ali istovremeno, on nije mogao ili nije htio primijetiti da mu je sultan Mehmed svojim posredovanjem oduzeo zadnju nit slobode u njegovu vladarskom, političkom i materijalnom djelokrugu u ostacima njegova vojvodstva.¹²³

119 DADU, *Cons. Rog.*, XIX., fol. 113, od 20. 9. 1466. Borbu između braće i svih zainteresiranih strana za polog hercega Stjepana najbolje prikazuju: Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 458-463; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 28-63; B. I. BOJOVIĆ, *Raguse et l'Empire Ottoman*, str. 44-48.

120 JOVAN RADONIĆ, *Dubrovačka akta i povelje*, I., 1, SKA, Beograd, str. 683-684; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 32.

121 F. MIKLOSICH, *Monumenta serbica*, str. 507-509; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 30; LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 189-191; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 144-150; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 62-63.

122 F. MIKLOSICH, *Monumenta serbica*, str. 509-511; LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 191-193; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 62-63. Objе isprave bile su potpisane i opečaćene pečatima hercega Vlatka i kneza Stjepana te ovjerene od sultanova povjerenika, hercegovačkoga krajišnika Hamze i njegova kadije.

123 V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 63.

No, spor oko pologa hercega Stjepana dobit će novu dimenziju još u doba Stjepanova boravka u Herceg Novom, kada herceg Vlatko, u svojoj prevrtljivosti i materijalnoj oskudici, poteže pitanje tobožnjih ostalih 19.000 dukata kod Dubrovčana, naime 10.000 iz zavjeta oca hercega Stjepana za spas njegove duše¹²⁴ i 9000 Hercegovih i kasnije Vlatkovih vojnih dugovanja, isplaćenih hrvatsko-ugarskom kralju.¹²⁵ Da bi to postigao, kao turski vazal, obratio se Vlatko sultanu Mehmedu za pomoć. Do rasprave je došlo 9. veljače 1472. u Foči pred hercegovačkim krajišnikom (sandžak-begom) Hamzom i njegovim kadijom. Uvjerivši se u ispravnost priloženih isprava dubrovačkih predstavnika kadija i krajišnik Hamza odbacili su zahtjeve hercega Vlatka i brata mu Stjepana, te njihovih predstavnika, i potvrdili su da Dubrovnik ne duguje ništa više Hercegovim sinovima iz očeva pologa.¹²⁶ Ova vrlo važna pobjeda Dubrovčana nad braćom Vlatkom i Stjepanom bila je istovremeno Pirova pobjeda. Dubrovčani su, zbog brojnih Vlatkovih optužbi, od 1471. godine morali plaćati sultanu povišeni godišnji harač od 9000 dukata i od 1. studenoga 1472. 10.000 dukata. Od 2. ožujka 1478. taj je harač s carinom (đumruk) od 2500 dukata iznosio 12.500 zlatnih dukata godišnje.¹²⁷ No, herceg Vlatko, turski podanik i saveznik, nije se mirio, pokušao je i dalje ucijeniti Dubrovnik i zatražio je ponovo spomenutu svotu od 19.000 zlatnika. Tako u siječnju 1473./1474.? potvrđuje sultan Mehmed II. još jedanput da se uvjerio da herceg Vlatko nema što više tražiti od Dubrovnika. No, naređuje da mu, mira radi, Dubrovčani isplate još 1000 dukata, a da Vlatko Dubrovčanima dade potvrdu (hudžet) da od njih nema što potraživati, "ni malo ni mnogo". Dubrovčani, isto tako vjerni sultanovi podanici, učiniše što im je bilo zapovjedbano.¹²⁸

124 Vidi gore bilješku 118 i odgovarajući tekst. Ovih 10.000 dukata, po zapovijedi pape Pavla II., isplatio je Dubrovnik 17. veljače 1467. hrvatsko-ugarskom kralju za gradnju vojnih utvrđenja na Neretvi i Počitelju, "jer da u ono doba nema boljeg zadušja nego li vojevati na Turke". Usp. Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 308-309; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 605.

125 Vidi gore bilješke 118 i 119 i odgovarajući tekst.

126 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 36-37; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 158-162, 605.

127 IVAN HRISTIAN VON ENGEL - IVAN STOJANOVIĆ, *Povijest Dubrovačke Republike*, Dubrovnik, 1922., str. 110-111; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 607, 611.

128 LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 253; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 606.

Uz cijeli spor oko pologa između hercega Vlatka i Dubrovnika pojavit će se još jedan interni spor. Naime, dio pologa koji je pripadao dvojici braće i bio isplaćen hercegu Vlatku i bratu mu Stjepanu 1470. godine, najvjerojatnije nije bio ravnopravno podijeljen između dva brata. Vlatko je nastupao kao skrbnik maloljetnoga brata i nije na vrijeme primijetio da njegov brat Stjepan postaje sve zreliji, samostalniji i da traži svoj put u bezizglednom položaju "Vojvodstva sv. Save". Bez sumnje, bezizglednost u Hercegovoj zemlji, nemogućnost da naslijedi svoj dio očeva pologa, kao i Vlatkova druga ženidba, odvođi kneza Stjepana u Carigrad. I zaista, nekoliko mjeseci kasnije, upozorava sultan Mehmed II. Dubrovčane pismom od 24. rujna 1474., da porade na diobi naslijeđa između Stjepana, sada Ahmeda, i njegova brata, hercega Vlatka.¹²⁹ Iz objavljenih arhivskih vrela nije poznato kako su Dubrovčani reagirali na ovaj Sultanov ferman i što se trebalo još dijeliti. Budući da je bio isplaćen cijeli polog, to nije trebao biti više njihov problem, mislili su Dubrovčani najvjerojatnije. U međuvremenu Stjepan/Ahmed, kao pravi Kosača, mijenja taktiku, što se vidi iz drugoga sultanskog fermana, pisma od 21. svibnja 1477. On je najvjerojatnije uvjerio sultana Mehmeda, svoga zaštitnika, da ostatak navodnoga Hercegovog pologa u Dubrovniku pripada samo njemu. Stoga sultan zapovijeda Dubrovčanima da predaju Ahmedpaši Hercegoviću 18.000 dukata ostalih iz očeva pologa.¹³⁰ Zanimljivo je da je isti sultan Mehmed fermanom iz siječnja 1473./1474. odredio da Vlatko i Stjepan nemaju više nikakvih potraživanja u Dubrovniku. Sada, u proljeće 1477., najviše četiri godine kasnije, traži isti sultan Mehmed preko svoje kancelarije za Stjepana/Ahmeda 18.000 dukata od Dubrovnika, neovisno o njegovu bratu hercegu Vlatku. Ovom potražnjom priznaje Stjepan/Ahmed indirektno da se dug smanjio na 18.000 dukata isplatom onih 1000 dukata u siječnju 1473./1474. Po Ahmedu dug se sastojao iz 9000 dukata (po testamentu je bilo 10.000), položenih za pokoj duše hercega Stjepana i 9000 dukata uručenih ugarskom kralju, dug za vojna dugovanja hercegâ

129 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 39-40, 460; LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 252-253; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 609. Pismo je donio sultanov dragoman ili sklav Ibrahim, koji se češće pojavljuje kao kurir između sultana i Dubrovnika. Radilo se najvjerojatnije o Ibrahimu Halilu Čandalizade, koji će kasnije postati kazasker (vrhovni sudac) prvo Anatolije i onda Rumelije. Usp. H. REINDL, *Männer um Bāyezīd*, str. 213-214.

130 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 47-48; LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 252-253.

Stjepana i Vlatka. No, Dubrovčani, jer su imali ovjerene pisane potvrde za sve što su isplatili braći Vlatku i Stjepanu, papi i ugarskom kralju, te potvrdu da nije bilo više dugova prema dvojici braće, mogli su i bez većih izgovora i diplomatskih finesa odgovoriti Ahmed-paši i čekati na sljedeću molbu ili prijetnju iz Carigrada.¹³¹ U međuvremenu Hercegovina zemlja je 1482./1483. definitivno pala pod Turke, Vlatko je *de facto* izgubio zemlju i naslov hercega te se preselio na otok Rab, gdje je 1489. umro. Istovremeno, njegov brat Stjepan, sada Ahmed-paša, pravi briljantnu karijeru, postaje krajišnik Khudavendigara (Bursa), sultanov zet (damat), te namjesnik Anatolije i carski vrhovni zapovjednik u Aziji. No, u Aziji, u Ciliciji, doživio je prvi pravi vojni poraz, izgubio dva prsta na lijevoj ruci i završio kao sužanj u Egiptu. Poraz u Ciliciji, zatočeništvo u Egiptu te carski timar u Galipolju iscrpili su, bez sumnje, Ahmed-pašinu financijsku moć. Stoga se on u jesen 1487. ili u proljeće 1488. obraća Dubrovčanima i moli uljudno isplatu njegova dijela pologa, ne navodeći više konkretne svote, i prijeti da "će oni znati, kako će se, kad ih car pritegne na svjedodžbu potruditi za nj, kao što će se i on potruditi za njih".¹³² U međuvremenu on je uvjerio sultana Bajazida da ga podrži u njegovim potraživanjima za očevim naslijeđem. Uistinu, fermanom od 14. travnja 1488., zapovijeda sultan Bajazid II. Dubrovčanima da pošalju svoje ljude na ročište u Carigrad, budući da nisu isplatili Ahmed-paši 18.000 dukata.¹³³ Dubrovnik je bio voljan nagoditi se s Ahmed-pašom, nagraditi ga s 1000 zlatnika, ukoliko se odrekne svojih potraživanja i to potpiše. S tom namjerom bili su upućeni u Carigrad poklisari, noseći sa

131 DADU, *Cons. Rog.*, XXIII., fol. 180v, od 29. 11. 1477.; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 460.

132 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 92-93, 460; LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 353. Truhelkino datiranje ovoga pisma nije sigurno. Sigurno je da se uklapa u ovaj politički, materijalni i vojni kontekst. Mišljenje gotovo uvijek dobro upućenoga Elezovića u ovome slučaju je djelomice krivo. Pismo Ahmed-paše Hercegovića ne smije se datirati u godine 1474. ili 1477., nego jedino u godinu 1487./1488. Usp. G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 609-610.

133 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 92; LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 306-307. Neuvjerljiva je Elezovićeva teza, koja ova potraživanja Ahmeda/Stjepana pripisuje vještoj dubrovačkoj igri i spletki protiv njegova starijeg brata Vlatka, velikoga protivnika i mrzitelja Dubrovnika. Po toj logici mogla bi se isto tako postaviti sljedeća teza: braća Hercegovići su se dogovorili da Stjepan ode u Carigrad i pod sultanovim pritiskom iznudi od Dubrovnika tražene dukate, koje bi oni poslije mogli podijeliti između sebe. Usp. G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 610.

sobom potpisane i ovjerene dokumente i novac, no put je bio posve uzaludan.¹³⁴ Ponovo se pogoršalo vojno-političko stanje na istoku Osmanskoga Carstva i Ahmed-paša se morao vratiti u Galipolje i već u proljeće 1488. krenuti na novu bojišnicu kao zapovjednik pomorskih snaga. Ishod rata bilo je novo poniženje kako za sultana, tako i za Ahmed-pašu Hercegovića i druge paše, kako za kopnene tako i za pomorske osmanske snage. Stoga je sultan Bajazid naredio u proljeće 1489. dubrovačkim poklisarima da pošalju nove pregovarače s uobičajenim haračem za sljedeću godinu.¹³⁵ No, ni ova sultanska naredba nije se mogla ostvariti. Naime, već u proljeće 1490. godine započele su pripreme za treći rat s Egipćanima u Bajazidovo doba, koji će biti još veće poniženje za Osmanlije nego dva prethodna. Ahmed-paša, vrhovni zapovjednik carskih postrojbi, završio je ponovo u egipatskom zatočeništvu, gdje je proveo cijelu godinu do svibnja/lipnja 1491. Premda je bio sultanov zet, i on se morao kao vrhovni zapovjednik prije svega opravdati za svoj vojni neuspjeh i tek onda odmoriti od poniženja, fizičke, psihičke i materijalne iscrpljenosti. Cijelo ovo vrijeme Dubrovčani su bili pošteđeni od dodatnih Ahmed-pašinih i sultanovih potraživanja. Poslije ovoga zatišja Vijeće umoljenih raspravlja početkom siječnja 1492. "pro facto Aghmati Cherezgouich". Najvjerojatnije su u Dubrovniku saznali za povratak Ahmed-paše iz zatočeništva i sada je trebalo pokazati staru susretljivost i političku korektnost. Stoga ove 1492. godine, poslije dužega vremena, dobiva Ahmed-paša svoje godišnje prihode za posjede u Dubrovniku.¹³⁶ U siječnju 1493., uz poklon od 50 dukata, Dubrovčani šalju ponovo svoju dvojicu poklisara u Carigrad i predlažu nagodbu: 1000 dukata za Ahmed-pašu, ukoliko odustane od svojih potraživanja i potpiše sklopljenu nagodbu.¹³⁷ Stigavši u Carigrad saznali su da se Ahmed-paša nalazi kao namjesnik u Anatoliji i sada nastade za njih ključno pitanje da li se zaputiti k Ahmed-paši ili ostate u Carigradu. Republika im dade uputu da pođu u Anatoliju i stoga povisi nagradu za nagodbu na 2000 dukata, ukoliko Ahmed-paša odustane od svo-

134 DADU, *Cons. Rog.*, XXVI., fol. 5v, od 29. 1. 1489.; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 460.

135 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 93-94; LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 307.

136 DADU, *Cons. Rog.*, XXVI., fol. 232v, od 3. 1. 1492.; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 193.

137 DADU, *Cons. Rog.*, XXVII., fol. 17-18v, od 8. 1. i 15. 1. 1493.; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 460.

jih potraživanja, nagodbu potpiše, koju bi morao potvrditi carski kazasker za Rumeliju.¹³⁸ Visoka Porta im je samo odobrila da pođu na ročište u Bursu i da se pred tamošnjim kadijom opravdaju, što ovi po savjetu Republike odlučno odbiše. Ročište je bilo najvjerojatnije održano u lipnju/srpnju 1493. godine u Bursi i kadija Kavam-ed-din presudi, kako se i očekivalo, u korist Ahmed-paše Hercegovića. Ova presuda u odsutnosti (*in contumacia*), budući da se dvojica dubrovačkih poklisara nisu pojavili na ročištu, bila je zastrašujući visoka i osuđivala je Dubrovnik na isplatu 30.000 dukata, 11 litara srebrnih stvari i za koju je kadija Kavam-ed-din izdao svoj hudžet.¹³⁹ Uznemireni Dubrovčani poslaše 5. kolovoza 1493. svoga ponajboljeg pregovarača Šimu Bunića u Carigrad i narediše mu da započne s procesom uvjeravanja, počevši od velikoga vezira Daud-paše do vezira Skender-paše, obojica jednoć kršćanska (arbanska) djeca, uvjeravajući ih da je presuda nepravedna i da se stvar vrati na Portu ili neko drugo sudište. Za novu nagodbu obećаше 2000 do 5000 dukata, a Daud-paši poklon od 500 dukata, ukoliko uvjeri Ahmed-pašu da prihvati novu nagodbu.¹⁴⁰ Daud-paša je ovoga puta pristao i posredovao da mogu poći Ahmed-paši u Anatoliju, najvjerojatnije u tadanje sjedište Kütahyu, ali da moraju ponuditi barem 5000 dukata, ukoliko žele uspjeti. Vijeće umoljenih pristalo je na ponude od 6000, a najviše 10.000 dukata, isplativo u godišnjim ratama od 1000 do 2000 zlatnika. Tom prigodom Vijeće umoljenih je podsjetilo pregovarače na klauzulu iz Hercegova testamenta, koja glasi: "conte Stephano e la parte sua recommando a Vlatcho sopra l'anima sua" = *kneza Stjepana i njegov dio preporučam Vlatku na njegovu dušu*.¹⁴¹ Drugim riječima, ovom primjedbom Dubrovčani rasvjetljaju još jednom cijeli slučaj: herceg Vlatko, ovlašten očevim testamentom da podiže polog i za svoga brata Stjepana, podigao je novce, a Stjepan/Ahmed traži naknadno svoj dio u Dubrovniku.¹⁴² Svojim pismom od 30. prosinca 1493. javiše poklisari iz Anatolije da je Ahmed-paša pristao na na-

138 DADU, *Let. di Lev.*, XVII., fol. 6v-7v; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 460.

139 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 461; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 272.

140 DADU, *Let. di Lev.*, XVII., fol. 13v-15v; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 461.

141 DADU, *Let. di Lev.*, XVII., fol. 19-21; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 461.

142 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 461.

godbu i odustao od svakoga drugog potraživanja, ako mu Dubrovčani isplate 10.000 dukata. Vijeće umoljenih razmatralo je pismo svojih poklisara 13. veljače i odlučilo 21. veljače 1494. poslati 2000 dukata u Carigrad, dok su drugih 1000 dukata poklisari sami trebali posuditi u Carigradu i tako isplatiti Ahmed-paši prvu ratu od 3000 dukata. Time je bilo utanačeno da Republika isplati Ahmed-paši 10.000 dukata, odmah 3000, u sljedeće dvije godine po 2000 i treće godine ostalih 3000 dukata. Ukoliko Ahmed-paša ne bi prihvatio ovu ponudu, pregovaračima se zapovijeda da se vrate u Carigrad i potraže savjeta kod Daud-paše i na Porti. Istovremeno pošlaše sultanu četiri srebrna pladnja.¹⁴³

Ahmed-paša, iz nekoga podsvjesnog ili sračunatog inata, urođenog obitelji Kosača, nije se dao umoliti i poklisari su se vratili u domovinu i priložili negativno izvješće. Isto tako, u proljeće 1494., Ahmed-paša daje bespravno zatvoriti dvojicu dubrovačkih poklisara, koji su donijeli carski harač na Portu, u nadi da će tako ucijeniti Dubrovnik na neposrednu isplatu svojih potraživanja. Ova vijest bila je veliki šok za Dubrovčane, premda su već desetljećima bili navikli na raznorazne malverzacije staroga hercega Stjepana, njegovih sinova i pridošlih Osmanlija. No, i ovaj put oni pokušashe zadržati mir i pribjeći novoj diplomatskoj i promidžbenoj taktici, lobiranju. Stoga, 20. kolovoza 1494., pošlaše jednoga od svojih vrsnijih diplomata, Nikulina Gundulića, u Carigrad s programom, koji bi danas bio dostojan uspješnoga kazališnog komada ili jedne tragično-komično-ironične premijere, u režiji još nerođena Marina Držića. Nikulinu je bilo zapovjedbano da izvijesti Visoku Portu da su Dubrovčani ogorčeni, da su se zavili u crno i da su u plaču, jer vide, da im ne pomaže njihova vjerna služba prema sultanu ni ogromni harač koji plaćaju; nemaju koristi od povelja i od posluha. Dubrovčani su isplatili Ahmed-paši cijeli očev polog, on je to i sam ispravom potvrdio, a sada neistinu širi da je polog kod njih pohranio. Te njegove tvrdnje oni su uvijek pobijali, no u Carigradu je to bilo bezuspješno. U svojoj nevolji, u koju ih je Ahmed-paša natjerao, pristali su da isplate ni krivi ni dužni 10.000 dukata, poslali su mu u to ime 2000, uzeli su još 1000 u zajam, čak su pristali da mu isplate prvu ratu od 5000 dukata i da u tu svrhu uzmu zajam od Židova, a da ostatak plate u dva roka. No, ni to nije koristilo. Ahmed-paša je otišao tako daleko da je uzeo krive svjedoke koji

143 DADU, *Let. di Lev.*, XVII., fol. 29v-31v; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 461.

su trebali dokazati da je on svoju očevinu deponirao u Dubrovniku. No, Dubrovčani nisu nikada primili ili isplatili neki polog bez potvrde. Ako Ahmed-paša zbilja ima potvrdu za polog, neka je pokaže. Stoga, misli Vijeće umoljenih, Nikulin se treba potužiti na Visokoj Porti da se Ahmed-paša nije ustezao bespravno zarobiti dubrovačke poklisare, koji su donijeli carski harač na Portu, samo da bi Dubrovnik ucijenio i na isplatu prisilio. Još se Nikulinu nalaže da uvjeri vezire i paše na Porti, da pristanu na to, da se Ahmed-paši isplati za sada 3000 dukata u gotovini i 2000 u robi, a ostatak u dvije godišnje rate. Osim toga on, Nikulin, mora odlučno zahtijevati da se načine isprave kod kazaskera i kod brusanskoga kadije, kako bi se zarobljeni poklisari oslobodili. Bude li ga Porta slala u Anatoliju, ne smije ići tamo, jer će i njega zarobiti Ahmed-paša.¹⁴⁴

Lobiranje dubrovačkoga poklisara Nikulina Gundulića na Porti ostavilo je, bez sumnje, svoje tragove. Ahmed-paša Hercegović, premda je bio carski zet, bio je neke vrste skorojević i nije bio obljubljen kod svih paša i vezira na Porti i u vojsci. Zar on nije u zadnjih deset godina izgubio tri važne bitke i bio dvaput zatočen? Stoga su potraživanja Ahmed-paše Hercegovića oko pologa njegova oca hercega Stjepana i njegov spor s Dubrovčanima postali predmet dvorske rasprave i sultanske odluke. Kadijina presuda iz Burse u korist Ahmed-paše Hercegovića, da bi izgubila svoju pravnu vrijednost, morala je biti opozvana od jednoga drugog i uglednijega kadije. Pod pritiskom sultana Bajazida, Visoke Porte i njezinih vezira, koji su visoko cijenili mletačke zlatnike iz dubrovačke torbe, morao je popustiti i moćni Ahmed-paša Hercegović.¹⁴⁵ Stoga sultan Bajazid vraća presudu brusanskoga kadije na carigradskoga kadiju Sinanedina. Na novom ročištu pred carigradskim kadijom i njegovim savjetnicima opozvana je presuda brusanskoga kadije i donesena je nova presuda (hudžet) po kojoj su dosadašnja potraživanja Ahmed-paše bila previsoka, trebala su se smanjiti na 10.000 dukata i isplatiti u dvije rate od 5000 dukata.¹⁴⁶

144 DADU, *Lett. di Lev.*, XVII., fol. 40-42, od 20. 8. 1494.; Ć. TRUHELKA, "Turško-slovenski spomenici", str. 462.

145 Mletački dukati su bili najvrjedniji među svim poznatim zlatnicima Europe i Sredozemlja do pada Mletačke Republike krajem 18. st. Bili su teški 3,50 grama i imali su čistoću 986/1000. Usp. RENÉ FRANK, "Goldmünzen Europas: Eine Übersicht der verschiedenen Prägungen nach den Normen der Lateinischen Münzunion", u: *Zeitschriftenheft: money trend*, 6, Wien, 2005., str. 180-185.

146 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 274-276.

Poklisar Gundulić, presretan ovom novom kadijinom presudom, vratio se u Dubrovnik i izvijestio o uspješnoj odluci u Carigradu. O tome su Dubrovčani vijećali 17. kolovoza 1495.¹⁴⁷ i odlučili poslati 5000 dukata kao prvu ratu Ahmed-paši "zbog uznemiravanja oko očeva pologa".¹⁴⁸ U jesen, točno 25. listopada 1495., Vijeće umoljenih je ponovo raspravljalo i povjerilo poklisaru Frani Puciću drugu ratu od 5000 dukata, da ih preda Ahmed-paši kao ostatak njegovih potraživanja.¹⁴⁹ Do konačna sultanskog fermama došlo je tek 16. veljače 1496. Sultan Bajazid II. svečano je potvrdio: Dubrovnik ima isplatiti Ahmed-paši Hercegoviću samo 10.000 zlatnika, budući da Republika, po mišljenju četvorice Portinih vezira, nije imala više sredstava. Određena je svota bila podijeljena na dvije rate od 5000 dukata. Za ovaj blagi sultanski ferman založili su se veliki vezir Daud-paša i trojica drugih vezira na Porti: Ibrahim-paša, Alija-paša i Skender-paša, koje su Dubrovčani poznavali i znali, bez sumnje, svojim zlatom i poklonima za sebe pridobiti.¹⁵⁰

Ovom prilikom bilo je određeno da se Ahmed-paši redovito godišnje isplaćuje 48 dukata za njegove posjede u Konavlima i ova svota je isplaćivana zajedno s godišnjim haračom kojega su Dubrovčani donosili Visokoj Porti.¹⁵¹ Premda nije potpuno uspio u svojoj namjeri, kao što to do sada nisu bili uspjeli otac herceg Stjepan i brat herceg Vlatko, ucijeniti i iskoristiti Dubrovnik za svoje buduće političke namjere, Ahmed-paša je bio bogatiji za 10.000 mletačkih zlatnika, koje je sigurno vješto i smiono upotrijebio za svoj daljnji politički i državnički uspon na Porti. U istoj 1496. godini postao je kube-paša, ve-

147 Kod Truhelke stoji 1494. godine. Godina je neuvjerljiva budući da je Nikulin Gundulić bio upućen u Carigrad 20. kolovoza 1494. On je tamo proveo duže vremena, morao je pregovarati, argumente Ahmed-paše pobijati i za "causam Ragusinam" neumorno vrbovati. Tek poslije ovih uspješnih pregovora i vrbovanja on se vratio u Dubrovnik i izvijestio Vijeće umoljenih. Dakle, radi se sigurno o godini 1495. Usp. Č. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 462.

148 "quos oportet nos solvere Aghmetbasse pro recto vexationum, quas nobis dedit pro deposito paterno". Č. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 462.

149 DADU, *Lett. di Lev.*, XVII., fol. 58v, od 25. 10. 1495.; Č. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 462; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 193-194.

150 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 274, 277-278, 597-598.

151 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 271-276; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 190.

zir pod kupolom Visoke Porte,¹⁵² a 5. ožujka 1497., nakon zbacivanja dugogodišnjega vezira na Porti i velikoga vezira Daud-paše (1482.-1497.), sjeo je po prvi put na stolicu velikoga vezira.¹⁵³ S druge strane, ovo "prisilno ulaganje" Dubrovnika od 10.000 dukata u Ahmed-pašu, budući da je on u sljedećih 20 godina bio vodeći osmanski državnik, uvijek otvoren za njihove želje, pritužbe, potrebe, posebno za njihove zlatnike, bila je jedna od uspješnijih investicija u veoma promjenljivim tristo pedesetogodišnjim dubrovačko-osmanskim odnosima. Visoki položaj na Porti nije Ahmed-paši ni prije, ni sada, ni dalje smetao da se Dubrovčanima obraća vrlo blagonaklono, kao što je to činio i prije: "milim i vele dragim prijateljima, presvijetloj gospodi dubrovačkoj, knezu i vlasteli od brata Ahmeda Hercegovića".¹⁵⁴

10. Obitelj Ahmed-paše Hercegovića

S ovim naslovom stižemo do sljedeće, najmanje istražene i možda najkontroverznije točke iz života Ahmed-paše Hercegovića, o njegovoj obitelji, broju i imenima njegovih žena i njegove djece. Prema mišljenju starijih povjesničara - istraživača ovoga razdoblja, Ahmed-paša se oženio 1481., odnosno 1484., sa sultanijom Hündi Hâtûn, kćeri sultana Bajazida,¹⁵⁵ koja je umrla prije 1511. godine.¹⁵⁶ Danas već znamo da je ona umrla prije mjeseca muharema 909 (26. lipnja 1503.).¹⁵⁷

-
- 152 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 629; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 193-194, 204.
- 153 Daud-paša, arbanškog podrijetla, koji je bio i bosanski krajišnik od 1479. do 1481. smatran je jednim od najbogatijih ljudi svoga vremena u Osmanskom Carstvu. Znači, dubrovački su poklisari dobro znali gdje treba tražiti rješenje za njihov spor s Ahmed-pašom Hercegovićem. Treba li se nagla smrt Daud-paše 20. listopada 1498. dovoditi u vezu s napetim odnosima s Ahmed-pašom Hercegovićem, ovdje nije bilo moguće pobliže istražiti. Usp. G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 629; H. REINDL, *Männer um Bâyezîd*, str. 138, 175-176.
- 154 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 93-94; L. THALLÓCZY, *Studien zur Geschichte*, str. 222; LJ. STOJANOVIĆ, *Stare srpske povelje i pisma*, I/2, str. 353.
- 155 ALI MUSTAFA BIN AHMED, *Kühn ül-ahbar*, str. 201r; H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zâde Ahmed Pasha", str. 341; E. HELLER, *Venedische Quellen*, str. 20; H. REINDL, *Männer um Bâyezîd*, str. 132.
- 156 Ç. M. ULUÇAY, "Bayazid II.", str. 121; MEHMED SÜREYYA - GÜLTEKIN ORSAN-SAY, *Osmanoğulları*, Küğ Yayını, İstanbul, 1969., str. 188; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 216.
- 157 H. W. LOWRY, *Hersekzâde*, str. 18; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 316.

Prije nego stupimo u poblize promatranje obiteljskih odnosa u kući Ahmed-paše, moramo imati pred očima pravnu bračnu praksu i tradiciju osmanskih dostojanstvenika koji su stupali u brak sa sultan-
skim princezama. U osmanskoj bračnoj praksi jedan osmanski državnik, koji je bio oženjen, morao je zatražiti rastavu braka, ukoliko se želio oženiti s carskom princezom (sultanijom). Isto tako jedan osmanski uglednik, koji je bio oženjen s carskom princezom, nije smio imati javni odnos s drugim ženama, konkubinama (priležnicama).¹⁵⁸ U Ahmed-pašinoj zakladnoj povelji (vakfija) iz godine 1511. čitamo i da je imao sa sultanijom Hûndi tri kćeri: Mahdûm(e)-zâde, Kâ mer-şâh i 'Aynî-şâh. Kći Mahdûm(e)-zâde je umrla neposredno poslije smrti njezine majke 1503. godine.¹⁵⁹ U istoj zakladnoj povelji iz godine 1511., osim tri kćeri, ne spominje se nijedan Ahmed-pašin sin sa sultanijom Hûndi. Stoga Ahmed-paša odlučuje da će on upravljati pobožnom zakladom (vakufom) dok bude živ. Poslije njegove smrti upravljanje će prijeći u ruke najsposobnijega od njegovih uglednih sinova, ne navodeći jesu li to sinovi iz prvoga ili iz drugoga braka.¹⁶⁰ Poslije smrti sultanije Hûndi bilo je logično da Ahmed-paša uzme novu ženu ili konkubinu, kao službenu životnu pratilju i majku svoje buduće djece. Odmah se postavljaju posve logična pitanja: Kako se zvala ta druga žena ili životna pratilja, je li imao djece s njom ili s nekom drugom ženom? Danas znamo da se njegova nova žena, konkubina, najvjerojatnije zvala Perihâl Hâtûn (gospođa Perihâl) i da je njezin nadgrobni spomenik (mezar taši) pronađen u dvorištu Ahmed-pašine džamije u nekadanjem mjestu Rus, danas grad i kotar Kešan, u pokrajini Drinopolje, gdje je bio podigao vakuf, džamiju s pratećim objektima. Na sačuvanom odlomku stoji da je ta Perihâl Hâtûn umrla u 925. godini po hidžri, to jest 1519. godi-

158 Usp. DAWOUD SUDQI EL ALAMI - DOREEN HINCHCLIFFE, *Islamic Marriage and Divorce Laws of the Arab World*, Cimel/Kluwer Law International, London, 1996.; LESLIE P. PEIRCE, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, Oxford University Press, New York, 1993., str. 69-79; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 316.

159 M. A. SIMSAR, *The Waqfiah of Ahmed pâsâ*, str. 69-70; H. W. LOWRY, *Hersekzâde*, str. 17; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 316.

160 M. A. SIMSAR, *The Waqfiah of Ahmed pâsâ*, str. 125-126; H. W. LOWRY, *Hersekzâde*, str. 17-18. Svjedočanstva ove vakfije promakla su južnoslavenskim istraživačima, posebno je posve začuđujuće da to nije primjetio vrijedni Šabanović. Ova nova saznanja mijenjaju etabliranu sliku o sinovima Ahmed-paše Hercegovića.

ne. Perihâl je bilo žensko ime, koje su vrlo često nosile ropkinje u haremu, konkubine.¹⁶¹

Prema popisu ženskih članova Osmanske dinastije i drugih uglednijih obitelji od 10. ožujka 1523., koje su bile korisnice carskih beneficija, Ahmed-paša je imao još dvije kćeri: stariju, princezu Kamer-şâh i mlađu, princezu: Hümâ-şâh (Humu). To znači, po ovom popisu beneficija, princeza 'Aynî-şâh, najmlađa kći iz braka sa sultanijom Hûndi, nije u međuvremenu bila više živa. Popis starijih dvorskih i drugih uglednih dama, primatelja beneficija, od 25. redžepa 913. (30. studenoga 1507.) navodi dvije starije kćeri Ahmed-paše, čija se imena ne spominju. Je li tu neka od tri spomenute kćeri iz god. 1511., Mahdûm(e)-zâde, Kâ mer-şâh i 'Aynî-şâh. Samo se zna da je jedna bila udana za Mehmed-bega, sina Ali-bega iz poznate obitelji Mihaloğlu.¹⁶² Je li to bila u Bosni i u Hercegovini poznata Huma, žena Mehmed-bega Alibegovića, hercegovačkoga krajišnika i potomka ugledne obitelji Mihaljbegović, nije nam poznato. Na prvi pogled osmanski izvori ne potvrđuju je li Huma bila kći Ahmed-paše i sultanije Hûndi ili kći iz njegova braka s njezinom nasljednicom. Budući da osmanski izvori iz 1523. godine nedvojbeno spominju Humu, sada prilično kasno, da bi mogla biti kći iz prvog braka Ahmed-paše, može se prihvatiti za sigurno, da je Huma bila najvjerojatnije kći Perihâl Hatune i žena Mehmed-bega Alibegovića. Druga i starija Ahmed-pašina kći, Kamer-şâh, udala se navodno za sina Omer-bega, posjednika velikoga timara (za'im).¹⁶³

Najvjerojatnije zbog nemogućnosti konzultiranja i usporedbe dubrovačkih, venecijanskih i osmanskih izvora južnoeuropska historiografija je stvari pojednostavila. Već spomenuti i ugledni istraživač Ćiro Truhelka tvrdi da je Ahmed-paša s Hûndi Hâtûn imao dva sina: Mu-

161 H. W. LOWRY, *Hersekzâde*, str. 18; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 316; A. KADRIĆ, "Veliki vezir i pjesnik Ahmed-paša Hercegović", str. 203-204.

162 Atatürk Kitaplığı, *Muallim Cevdet* (dalje: MC), 93, Istanbul, 1998., fol. 116b; 145a, 215; TOMO POPOVIĆ, "Spisak hercegovačkih namesnika u XVI. veku", u: *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 16-17, Sarajevo, 1966.-1967., str. 96; B. ZLATAR, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama", str. 91; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 317.

163 Atatürk Kitaplığı, MC, 93, fol. 145a; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 317.

stafa-bega i Ali-bega Hercegovića.¹⁶⁴ Hazim Šabanović je mišljenja da je Ahmed-paša osim ova dva sina imao i jednu kćer sa zanimljivim vremenskim ograničenjem: Sinovi su bili rođeni prije 1509. godine, budući da su te godine bili obrezani (osunećeni): Ali-beg se spominje do 1545., kći Huma 1551., a Mustafa-beg umire 1582. godine kao zadnji osmanski Hercegović.¹⁶⁵ Većina ostalih autora, slijedeći primjer Truhelke, Elezovića, Šabanovića i drugih, misle da je Ahmed-paša imao dva sina: Mustafa-bega i Ali-bega te kćer Humu. Vrela iz Dubrovačkoga arhiva potvrđuju imena Ahmed-pašinih sinova i dokazuju da su naslijedili očeve posjede u Konavlima te da su obojica primali doživotno po 24 dukata godišnje. Najamnina se isplaćivala Mustajbegu, kako navodi Truhelka, sve do 26. lipnja 1576.¹⁶⁶ No, Behija Zlatar, u svojim priložima iz 1978. i 2005. godine, tvrdi da je Ahmed-paša imao četiri sina: Ali-bega, Mustafa-bega, Ahmed-bega i Mehmed-bega i jednu kćer, koja se zvala Huma. No, ove svoje navode ne uspijeva pobliže potvrditi dodatnim bibliografskim ili arhivskim podacima. Nju slijede brojni internetski portali koji isto tako ne navode potrebni bibliografski ili arhivski dokaz za svoje tvrdnje.¹⁶⁷

164 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 457-458. Truhelka naziva Bajazidovu kćer i Ahmed-pašinu ženu Fatimom. U svome prikazu oslanja se na Karla Petza, koji misli da je Fatima bila Bajazidova sestra ili nećakinja, kći njegova strica Ahmeda. Usp. K. PETZ, "Ahmed paša Hercegović", str. 361. Truhelka se služio neobjavljenim turskim vrelima u posjedu uglednoga sarajevskog povjesničara Sejfudina Kemura. Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 458.

165 H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zāde Ahmed Pasha", str. 342. Šabanović ne navodi nikakav izvor za svoju tezu, najvjerojatnije misli na Elezovićevu publikaciju, ali je ne citira. Usp. GLIŠA ELEZOVIĆ, "Nekretna dobra Ahmed paše Hercegovića u Dubrovniku - Izvor za pljačku Dubrovačke republike", u: *Prilozi za orijentalnu filologiju* (dalje: *POF*, 1, Sarajevo, 1950., str. 70-71. Nepotvrđena mišljenja istraživača prenose se sa starijih na mlađe, a da se nitko ne trudi potražiti dokaze za te svoje tvrdnje!

166 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 161.

167 B. ZLATAR, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama", str. 91; ISTA, "Ahmed-paša Hercegović", str. 182. Zlatar upućuje samo na već spomenuto mjesto kod Truhelke gdje se spominju sinovi: Mustafa-beg i Ali-beg. Usp. Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 161, br. 179. Njoj se pridružuje i Kadrić. Usp. A. KADRIĆ, "Veliki vezir i pjesnik Ahmed-paša Hercegović", str. 198. Što se tiče dvojice spomenutih Ahmedovih sinova može se dati naslutiti: Alibeg je mogao dobiti svoje ime po prastricu Alâeddinu Aliji, polubratu Mehmeda II. i Bajazidovu stricu, dok je Mustafa-beg svoje ime dobio po stricu Mustafi, Bajazidovu bratu.

Da bismo mogli dobiti djelomično zaokruženu i jasniju obiteljsku sliku Ahmed-paše Hercegovića, potrebno je pogledati svjedočanstva iz Dubrovačkoga arhiva iz godine 1509. i da ih usporedimo sa svjedočanstvima osmanskih vrela iz 1503., 1507., 1511. i 1523. godine. Prvu zanimljivost nalazimo u privatnom pismu i pozivu Ahmed-paše Dubrovčanima od 13. kolovoza 1509. Preko posebnoga poklisara poziva Ahmed-paša svoje drage Dubrovčane na veliko obiteljsko i islamsko slavlje u svojoj kući u Galipolju, gdje je bio krajišnik, na sunet svojih sinova. Vijeće umoljenih uspjelo je odugovlačenjem izbjeći slanje poklisara na dotično slavlje, ali je zato u siječnju 1510. poslalo iz državne kase Ahmed-paši, za ovu svečanu prigodu, lijep poklon od 100 mletačkih zlatnika.¹⁶⁸ Drugo, smrt Ahmed-pašine Hûndi Hâtûn sultanije, stavljalo se najprije u vrijeme prije 1511. a sada, po najnovijim saznanjima, u doba prije mjeseca muharema 909. (26. lipnja 1503.). Dva zanimljiva podatka, smrt sultanije Hûndi Hâtûn prije 26. lipnja 1503. i obrezanje Ahmed-pašinih sinova krajem 1509. bacaju novo svjetlo na obitelj Ahmed-paše Hercegovića i otvaraju nova pitanja iz njegova privatnog života. Ahmed-paša i Dubrovčani, kad govore o sunećenju njegovih sinova, govore u množini. Znači da su bila najmanje dvojica i da su bili još djeca, budući da se obrezanje vršilo vrlo rano ili najkasnije u dobi od 5 do 7 godina. To znači da ova dvojica sinova nisu djeca Ahmed-paše i njegove prve žene Hûndi Hâtûn, nego su najvjerojatnije djeca iz njegove bračne veze s Perîhâl Hâtûn. Jedan od Ahmed-pašinih sinova umire u siječnju 1512.,¹⁶⁹ dok je drugi sin bio obrezan 2. listopada 1512. Najvjerojatnije je da su ova dva njegova sina bili djeca s Perîhâl Hâtûn.¹⁷⁰

Osmanski izvori i turska historiografija spominju šest Ahmedovih kćeriju, od kojih dvjema iz godine 1507. nisu poznata imena: Mahdûm(e)-zâde, koja je umrla neposredno poslije majčine smrti 1503., te Aynîşah Hanim-Sultan, Kamer-şâh-sultan i Hûma-şâh-sultan. Zanimljivo da turski povjesničari uz prvoga sina Ali-bega ne navode Mustafu-bega kao Ahmed-pašina sina i Humu kao Ahmed-

168 DADU, *Cons. Rog.*, XXXI., fol. 176, od 10. 1. 1510.; Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 464; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 207.

169 Atatürk Kitaplığı, MC, 93, fol. 253a; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 319.

170 Atatürk Kitaplığı, MC, 93, fol. 173b; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 319.

pašinu kćer.¹⁷¹ Već je spomenuti dubrovački povjesničar Orbini znao za dva sina: Mehmeda i Ahmeda i za dvije kćeri Humu i Kameru.¹⁷² Poznati bizantolog, Du Change, premda miješa neke činjenice, slijedi Orbinija i dodaje još jednu kćer: Ahmed-paša je rodio s "Fatom", kćeri "sultana Ahmeta, Muhameda i Ahmeda, pored toga Humu ili Humunu, Kameru i Gumeru".¹⁷³ To znači da se kod Orbinija i Du Change pojavljuju imena Mehmed i Ahmed te dvije, odnosno tri kćeri. No, zato se ne spominju Mustafa i Ali. Za cjelovito prikazivanje povijesti obitelji Ahmed-paše Hercegovića bit će potrebno još dosta vremena i arhivskoga istraživanja, uspoređivanja i kritičkoga preispitivanja osmanskih, dubrovačkih i venecijanskih izvora.

O već spomenutoj Ahmedovoj kćeri Humi Hatun (?-1551.?) mislimo da znamo malo više nego o njezinoj braći ili njezinim sestrama. Danas se općenito smatra točnim da je bila udana za Mehmed-bega Alibegovića, hercegovačkoga krajišnika od 1523. do 1527. godine i za Dubrovnik veoma neugodnog i pohlepnog susjeda.¹⁷⁴ Huma je imala navodno vrlo dobre odnose s Dubrovnikom i Dubrovčani su je redovito nagrađivali svilom, čohom i slatkišima. Je li to bilo međusobno poštovanje ili borba protiv pohlepe i nasilja njezina muža, ostaje ovdje otvoreno.¹⁷⁵ Ovo sve ne treba osporiti. Jedino je teško vjerovati da je Huma bila kći iz Ahmedova prvog braka s Hûndi Hâtûn. Najvjerojatnije je bila dijete iz braka ili veze s Perihâl Hâtûn ili iz neke druge veze Ahmed-paše, premda je neki izvori zovu sultanijom. Ona je živjela i poslije službe njezina muža na području hercegovačkoga krajišta, najvjerojatnije u Mostaru. Dosad nisu poznati neki izvori o

171 M. A. SIMSAR, *The Waqfiah of 'Ahmed pāsā*, str. 69-70; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 317. Neki autori, zbog krivoga čitanja, pretvorili su sestru Mahdûm(e)-zâde u brata Mahdûm(e)-zâde. Usp. M. SÜREYYA - G. ORSANSAY, *Osmanoğulları*, str. 143, 188, 204; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 216.

172 "hebbe per moglie Fati, filigiuola di Paiasit Rè de' Turchi, con la quale generò Machumet e Acmet, e altrettante figliuole, Huma e Kamera." M. ORBINI, *Il regno degli Slavi*, str. 387; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 216.

173 "Mahometum et Achmetem, praeterea Humam, vel Humunam, Kameram, et Gumeram." CHARLES DUFRESNE DUCHANGE, *Historia Byzantina duplici commentario illustrata*, Paris, 1680., str. 341.

174 T. POPOVIĆ, *Turska i Dubrovnik*, str. 139-143; ISTI, "Spisak hercegovačkih namesnika u XVI. veku", u: *POF*, 16-17, Sarajevo, 1966.-1967., str. 96; B. ZLATAR, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama", str. 91.

175 DADU, *Cons. Rog.*, XXXVII., fol. 104v-105; *Cons. Min.*, XXXIV., fol. 273r; T. POPOVIĆ, *Turska i Dubrovnik*, str. 139-143.

njezinoj djeci, o smrti njezina muža ili o njezinoj smrti. No, Huma se morala sporiti s Vlatkom III. Hercegovićem Kosačom iz Mletaka,¹⁷⁶ unukom hercega Vlatka, o očevu imanju i kući u Konavlima. Vlatko III. je kao osiromašeni mletački plemić, ali s velikim planovima i željama Kosača i Hercegovića, tražio na sve moguće načine, kao što su to nekad radili njegov djed herceg Vlatko i otac Giovanni (Ivan), da dođe do dodatnih sredstava iz davno potrošenog bogatstva u Dubrovniku. Stoga se on osobno uputio u proljeće 1551. godine u Carigrad, da od obitelji i rodbine prastrica Ahmed-paše izbori neka svoja prava ili dodatnu pomoć. Vlatko nije uspio u svojoj namjeri i vratio se istoga ljeta u Dubrovnik gdje je u prisutstvu domaćina bio upriličen susret s predstavnikom (čaušom) njegove starije rođakinje Hume. Rasprava, koja je za Vlatka bila isto tako bezuspješna, održana je u Dubrovniku u kolovozu 1551. Huma, nepovjerljiva prema svome nepozvanom mlađem rođaku, zaputila se nakon toga brzo u Carigrad i dala potvrditi svoja prava pred sultanom Sulejmanom Veličanstvenim. Fermanom od 16. listopada 1551. sultan je odlučno presudio u njezinu korist i strogo naredio Dubrovčanima da ne dopuste nevjerniku (Vlatku) da se miješa u spomenute kuće i vinograde, nego da se one rezerviraju za imenovanu sultaniju. Prihode od ovih dobara Dubrovčani trebaju slati sultaniji Humi.¹⁷⁷

U ovom kontekstu nastaje pitanje jesu li spomenuta Humina braća, Ali-beg i Mustafa-beg, bili u ovo doba još živi. Po priznanicama od 26. lipnja 1548., koje je objavio Truhelka, živjela su obojica. U ovom slučaju carigradski i dubrovački izvori su u sebi proturječni. Ako su obojica braće bili još živi, djeluje neprimjereno da jedna ugledna žena, koja je rođena poslije 1503. godine, znači već zrelija žena za ono vrijeme, putuje u Carigrad i kod sultana traži potvrdu za uživanje najamnine iz Konavla, koja je pripadala njezinoj braći, ako su bili još živi, što možemo utvrditi na temelju potvrde za godinu 1548.¹⁷⁸

176 Vlatko III. Hercegović Kosača bio je sin Giovannia (Ivana Hercegovića Kosače 1485.-1538.), sina hercega Vlatka i hercežice Margarete Marzano. Rodio se 21. listopada 1518. u Veneciji, oženio se 17. studenoga 1551. s plemkinjom Tadeom Belasio iz Brescie i imao s njom osam sinova. Premda je imao unosno zaposlenje kao zapovjednik jedne tvrđave, živio je sa svojom brojnom obitelji veoma oskudno. Usp. V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 176-177.

177 G. ELEZOVIĆ, "Nekretna dobra", str. 70-71; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 176.

178 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 161; G. ELEZOVIĆ, "Nekretna dobra", str. 70-71. Vjerojatno je Truhelka napravio pogrješku u datiranju

Dubrovački arhiv spominje 27 godina kasnije, 26. lipnja 1578., još jedanput Mustafu-bega, jednoga od dvojice spomenutih Ahmed-pašinih sinova, znači 61 godinu poslije smrti njihova oca, što je u svakom slučaju vrlo neuvjerljivo.¹⁷⁹

Prema vladajućem mišljenju i predaji među Ahmed-pašinim sinovima najpoznatiji je bio Ali-beg, višestruki krajišnik i nadareni pjesnik. Ujak, budući sultan Selim I., navodno ga je uzeo kao dječaka k sebi na dvor, gdje je dobio solidan odgoj i dobru naobrazbu. S dvora je izišao kao komornik (kapidžibaša). Bio je priznati lirski pjesnik i pisao je pod pseudonimom Širi (Shiri).¹⁸⁰ Zadnji put se spominje u turskim izvorima 1545. godine i u dubrovačkim izvorima 1548. Navodno je umro kao jedan od krajišnika u Egipatskom (Misirskom) ejaletu.¹⁸¹ Drugi sin, Mustafa-beg, bio je odgojen isto tako na dvoru ujaka Selima. Bio je krajišnik Bozoka, a kasnije krajišnik Cilicije. Kao krajišnik Cilicije, one pokrajine u kojoj se njegov otac više puta borio i dvaput bio zarobljen, navodno je poginuo 1526. u borbi protiv ratobornih turkmenskih plemena kod Bozoka.¹⁸² Usprkos svemu gore iznesenom, postoji jedna priznanica u Dubrovačkom arhivu od 29. ožujka 1548. iz koje se jasno vidi da su oba sina Ahmed-paše, ukoliko to nisu bili njegovi unuci, bili još živi i da su primili svoju redovnu zakupninu od 48 zlatnika.¹⁸³

turskih izvora iz Dubrovačkoga arhiva. Humina su starija braća najvjerojatnije već bila mrtva kad je Huma dala od sultana potvrditi svoja prava.

- 179 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 161; G. ELEZOVIĆ, "Nekretna dobra", str. 70-71.
- 180 ADNAN KADRIĆ, "Ka narativnoj skici djela 'Povijest osvajanja Egipta' 1517. godine bosanskog pjesnika Ali-bega Hercegovića Širija", u: *POF*, 57, 2007., Sarajevo, 2008., str. 79-110.
- 181 SAFVET-BEG BAŠAGIĆ, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo, 1912., str. 22; H. ŠABANOVIĆ, "Hersek Zāde Aḥmed Pasha", str. 342; B. ZLATAR, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama", str. 91; ISTA, "Ahmed-paša Hercegović", str. 182. Po dubrovačkim izvorima spominje se zadnji put 1548. Usp. Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 161.
- 182 I. H. DANIŠMEND, *Osmanli tarihi*, II., str. 122-123; G. ELEZOVIĆ, "Nekretna dobra", str. 70-71; B. ZLATAR, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama", str. 92; IBRAHIM ALAJBEGOVIĆ PEČEVIJA, *Historija 1520-1576*, I., Sarajevo, 2000., str. 115. Jedan Mustafa-beg se spominje u dubrovačkim izvorima zadnji put 1578. godine. To je sigurno dijete iz drugoga braka Ahmed-paše ili njegov unuk. Usp. Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 161.
- 183 Ć. TRUHELKA, "Tursko-slovenski spomenici", str. 161; G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 652.

Dubrovački, venecijanski i osmanski izvori potiču nas danas na daljnja razmišljanja i traženja pravoga rješenja o broju i imenima Ahmed-pašinih sinova. Za nadopunu možemo navesti da se u osmanskim izvorima spominju dvojica Ahmed-pašinih sinova 20. rujna 1507. Prvi se zove Mehmed Çelebi bin Hersekzade, dosad nama nepoznati sin, i drugi, njegov brat, Mustafa kao primatelji mjesečne dvorske plaće od 5000 akči te poklon u brokatnoj tkanini iz Burse. Izgleda da su obojica bili punoljetni u godini 1507.¹⁸⁴ Prema dubrovačkim izvorima, kako smo gore mogli vidjeti, proslavljeno je 1509. obrezanje dvojice Ahmed-pašinih sinova, koji nisu mogli biti djeca Hûndi Hâtûn, jer je ona umrla prije 26. lipnja 1503. Jedan od Ahmed-pašinih sinova, najvjerojatnije jedan od dvojice obrezanih 1509. godine, umro je u siječnju 1512. godine i njegov otac, Ahmed-paša, primio je od sultana dva komada skupocjene tkanine kao poklon u znak sućuti (*ta'ziye*) prigodom smrti njegova sina.¹⁸⁵ Jedan drugi Ahmed-pašin sin bio je obrezan 2. listopada 1512. Tom prilikom njegov stariji brat, znači jedan od živućih, koji je bio obrezan 1509., bio je počašćen suknom iz Burse (*çatma-i Bursa*).¹⁸⁶ Novoobrezani sin je oslovljen samo kao sin "njegove uzvišenosti Ahmed-paše, krajišnika Galipoljskog". Ne spominje se ime njegove majke. Da je bio sin sultanije Hûndi Hâtûn, oslovljavanje bi glasilo: "sin kćeri Njegova Veličanstva" (sultana).¹⁸⁷ No, to je očit dokaz da nisu bili sinovi Hûndi Hâtûn. Je li njihova mati bila Perihâl Hâtûn ne može se još sigurno dokazati. Na Sultanovu dvoru u Drinopolju spominju se Ahmed-pašini sinovi 23. rujna 1515. Toga dana poslije divana, sjednice vezirskoga vijeća, primio je sultan Selim u audijenciju Ahmed-pašu, po šesti put novoimenovanoga velikog vezira, zajedno sa sinovima. Svi su bili počašćeni što su smjeli poljubiti sultanovu ruku i bili su bogato nadareni: primili su pet atova (konja), pet mazgi, deset deva, svakovrsne staklenice, poslužavnike, čaše i razne tkanine.¹⁸⁸

184 Atatürk Kitaplığı, MC, 93, fol. 253a; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 319.

185 Atatürk Kitaplığı, MC, 93, fol. 253a; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 319.

186 Atatürk Kitaplığı, MC, 93, fol. 173a; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 319.

187 H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 319.

188 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 641; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 212, op. 146. Broj konja, mazgi i deva potiče isto tako na razmišljanje da se Ahmed-paša Hercegović pojavio pred svojim šogorom sultanom Selimom

Od 1568. godine Dubrovčani spominju samo općenito zakonite nasljednike Ahmed-paše ("degli eredi legitimi di Achmat bassa Cherezegouich") i šalju im dugovanu godišnju najamninu od 48 zlatnika.¹⁸⁹ Istu stvar ponavljaju 1571. i 1572. godine i opet govore o zakonitim nasljednicima Ahmed-paše.¹⁹⁰ Tek 1576. godine Mustafa-beg, najvjerojatnije praunuk Ahmed-paše Hercegovića, izdaje potvrdu, na poleđini dopisuje Ali-beg Hercegovich, *mano propria*, da je preko opunomoćenika primio zakupninu od 24 dukata.¹⁹¹ No, i uz ovu priznanicu iz Dubrovačkoga arhiva, historijski gledano, ovdje je važno spomenuti i rodoslovno stablo obitelji Ahmed-paše Hercegovića, koje se nalazi u Venecijanskoj knjižnici sv. Marka (Biblioteca Marciana). U rodoslovlju su navedena ova Ahmed-pašina djeca: Sin Mustafa-beg i kćeri Humuna i Gumera. Po ovom rodoslovlju Mustafa-beg je imao samo jednoga sina Murata alias Ahmeda. Ovaj Murat/Ahmed imao je sinove: Aliju, Mustafu i Mehmeda.¹⁹² U rodoslovlju se pojavljuje unuk Ahmed-beg i njegov sin Mehmed-beg, praunuk Ahmed-paše Hercegovića. Kad govorimo o preostaloj dvojici navodnih sinova Ahmed-paše Hercegovića, o Ahmed-begu i Mehmed-begu znamo veoma malo. Spominju se u jednom dokumentu nastalom u svezi s njihovim posjedom u Konavlima, pisanom 1587. u Banjoj Luci. Budući da Ahmed-pašini sinovi nisu bili više živi u to doba, spomenuti "sinovi" iz 1587. godine mogli su biti jedino njegovi unuci ili praunuci, kako nam venecijansko rodoslovlje djelomice pokušava rasvijetliti obiteljsku enigmu Ahmed-paše Hercegovića.¹⁹³

Ipak na kraju svih ovih razmišljanja i istraživanja ostaje otvorena i dalje serija veoma važnih pitanja: Bilo bi vrlo važno znati tko je bio Mehmed Čelebi bin Hersekzade iz 1507. godine, kako su se zva-

s četvoricom živućih sinova. Zato je na svaku mušku glavu došao kao dar (*peškeš*) po jedan konj, jedna mazga i dvije deve.

189 J. RADONIĆ, *Dubrovačka akta i povelje*, str. 170-172; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 218.

190 J. RADONIĆ, *Dubrovačka akta i povelje*, str. 247-249, 285-286; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 218.

191 G. ELEZOVIĆ, *Turski izvori*, str. 652; G. ELEZOVIĆ, "Nekretna dobra", str. 70-71; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 218.

192 GIROLAMO ALESSANDRO CAPPELLARI VIVARO, *Il Campidoglio veneto*, I., fol. 346 (Biblioteca Marciana Venezia); V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 218.

193 T. POPOVIĆ, *Turska i Dubrovnik*, str. 349-350; V. ATANASOVSKI, *Pad Hercegovine*, str. 218; B. ZLATAR, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama", str. 92.

la ona dvojica obrezanih dječaka iz druge polovice 1509. godine i obrezani sin od 2. listopada 1512., te kako se zvao sin koji je umro u siječnju 1512.? Danas znamo da su prva dvojica iz 1507. godine bili Ahmed-pašini sinovi iz prvoga braka dok su ostali mogli biti jedino djeca iz drugoga braka, najvjerojatnije iz veze s Perîhâl Hâtûn. Ostaje i dalje tajna kako su se zvala najvjerojatnije četvorica Ahmed-pašinih sinova koje je sultan Selim primio u Drinopolju 23. rujna 1515. Ahmed-pašini nasljednici, koji se pojavljuju u dubrovačkim izvorima u drugoj polovici 16. stoljeća, bili su najvjerojatnije sinovi iz njegova drugog braka ili njegovi unuci, na timaru u Kešanu, gdje je otkriven nadgrobni spomenik njegove druge žene ili životne pratilje Perîhâl Hâtûn.¹⁹⁴

Završne misli

Ovaj prilog, kako smo mogli vidjeti, obrađuje niz kontroverznih tema iz života Stjepana/Ahmed-paše Hercegovića, koje su istovremeno i kontroverzne teme iz života staroga hercega Stjepana Vukčića-Kosače i njegove obitelji, te djelomice kontroverzne teme, koje dodiruju povijest Hercegovine zemlje, Dubrovnika i Osmanskoga Carstva. Autor se trudi ponuditi čitateljima i istraživačima pročišćeniju i kritičku, premda još uvijek u nekim aspektima nepotpuno zaokruženu sliku, ovoga poznatog izdanka Hercegovine zemlje i osmanskoga državnika. Knez Stjepan, kasniji Ahmed-paša, poprimio je od oca Stjepana smjelost, borbenost, odlučnost, bunt i prevrtljivost, od majke Barbare, bavarske kneginje, smisao za dobro, plemenito, lijepo i religiozno, od Dubrovnika humanistički odgoj, diplomatsku elegantnost te višestranu jezičnu nadarenost, od kozmopolitskoga i sada osmansko-islamskoga Konstantinopola/Istanbula i sultanova dvora ne uvijek zavidnu vojnu vještinu, no uvijek nadprosječnu političku snalažljivost i umijeće političkoga preživljavanja, pravovremeni osjećaj (kairos) za pravi trenutak za visoku karijeru u političkom centru novonastajuće svjetske velesile na Bosporu.

Autor polazi od objavljenih i neobjavljenih izvora iz Državnoga arhiva u Dubrovniku, te prati životni put Stjepana/Ahmeda od njegova rođenja do smrti na osnovi izdanih ili zaprimljenih dokumenata, potvrda, priznanica, pisama, molba, dopisa Dubrovnika, Visoke

194 H. W. LOWRY, *Hersekzâde*, str. 18; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 319.

Porte i Mletačke Republike, brojnih susreta sa suvremenicima te vijećanja užega kruga Dubrovačke vlade. Istovremeno on uspoređuje dubrovačke izvore s dostupnim osmanskim izvorima i prikazima osmanskih ljetopisaca i povjesničara, provjerava sadržaje objavljenih i prevedenih osmanskih vrela konzultirajući djelomice sve brojniju i opširniju današnju tursku bibliografiju. Osim toga on se kritički osvrće na Ahmed-pašine suvremenike, na Zapad izbjegle ili na Zapadu rođene bizantske ljetopisce, s Osmanskim Carstvom povezane talijanske i njemačke ljetopisce, povjesničare, diplomate i prevoditelje, te iznosi svoje misli i sumnje, postavlja nove teze, donosi zaključke, ostavljajući još mnogo neodgovorenih pitanja.

U Državnom arhivu u Dubrovniku, koji dobro osvjetljuje život Stjepana Hercegovića, nema nikakvih tragova da je otac, stari herceg Stjepan, poslao dijete ili mladoga kneza Stjepana, kao zalog ili taoca na sultanov dvor u Konstantinopol/Istanbul.¹⁹⁵ Knez Stjepan je imao, ukoliko se uzme 10.-13. svibanja 1456. kao dan njegovog rođenja, sedamnaest i pol godina kada je nečujno krajem studenoga 1473. napustio Herceg Novi i ostatak Hercegovine zemlje i prešao u Osmanski Imperij. Odlazak je najvjerojatnije povezan s napetostima između njega i brata mu Vlatka oko diobe i isplate njegovog dijela naslijeđa iz očeva pologa u Dubrovačkoj riznici. Ovaj odlazak na sultanov dvor ubrzali su, bez sumnje, i planovi oko nove ženidbe brata Vlatka kao i bezizglednost na neku uspješniju karijeru u ostatku svakodnevno propadajuće Hercegovine zemlje. Ukoliko se uzme u obzir i urođena lukavost braće Kosača-Hercegovića, ovaj odlazak mogao bi se danas tumačiti kao zajednički pothvat i plan između braće Vlatka i Stjepana: Uz pomoć sultana Mehmeda II. prisiliti Dubrovnik na isplatu, njima dvojici potrebnog, *de facto* više nepostojećeg očeva pologa (poklad) od 18.000 mletačkih zlatnika. U tom slučaju djelomice je prihvatljivo mišljenje pojedinih

195 Što govori protiv tvrdnji osmanskih ljetopisaca da je herceg Stjepan dao svoga sina kao zalog ili taoca sultanu Mehmedu? Odgovor je jasan. Vjeronostvo koje je pogubljenjem kralja Stjepana Tomaševića 5. lipnja 1463. pred Jajcem, počinio Mehmed II. sa svojim duhovnim savjetnikom šejkom Alijom Bestamijem, bilo je velika pouka opreznom i vrlo lukavom hercegu Stjepanu. On ne sklapa više nikakve ugovore s velikim vezirima, ni sa sultanom Mehmedom, nakon spomenutog vjeronostva. Slanje sina miljenika Stjepana, kao zalog ili taoca, na Sultanov dvor, poslije vjeronostva u Bosni, nije moglo ući ni u jednu opciju hercega Stjepana. Emotivno vezan uza svoga najmlađeg sina herceg Stjepan nije bio ni politički ni emotivno sposoban nešto slično prihvatiti. Usp. V. KLAIĆ, *Povijest Bosne*, str. 339; J. HAMMER, *Historija Turskog Carstva*, str. 195-196.

osmanskih ljetopisaca koji tvrde da je Hercegov najmlađi sin Stjepan otišao po "svome poslu" na sultanov dvor i da je prihvatio islam. Stjepanov "posao" je bio pridobiti sultana Mehmeda na svoju stranu u borbi za "umišljeno" očevo naslijeđe. I njegov relativno brzi prijelaz na islam i izbor imena Ahmed - Hvalevrijedni (najvjerojatnije spomen na sultanova polubrata Ahmeda) sastavni je dio istoga "planiranog posla": iznuditi diobu više nepostojećega očeva i majčina naslijeđa između sebe i brata Vlatka. No, kako nije odmah uspio u svome naumu, 21. svibnja 1477. zahtijevao je sultan Mehmed, u Ahmedovo ime, potpunu isplatu nepostojećega pologa za svoga štićenika Ahmeda, ne uzimajući više u obzir opravdane ili neopravdane zahtjeve njegova brata Vlatka. Budući da su Dubrovčani imali urednu dokumentaciju o već u potpunosti isplaćenom pologu dvojici braće Hercegovića, ovjerenu od hercegovačkoga krajišnika Hamze i njegova kadije, koju sultan nije htio ili nije mogao ignorirati, potraživanja su se protekla sve do 1495./1496. godine i završila novom šerijatskom presudom i carskom potvrdom 16. veljače 1496. Ahmed-paša Hercegović, nekadanji knez Stjepan, dobio je od potraživanih 18.000 samo 10.000 zlatnika, premalo u usporedbi koliko je prije potraživao ili osobno trebao; previše, budući da nije imao pravo na te zlatnike; no, još uvijek dovoljno, da je tim novcem 1497. godine mogao ubrzati svoje prvo imenovanje u čast velikoga vezira.

Uspješnim rješavanjem financijskoga spora sa svojom nekadanjom kulturnom i duhovnom domovinom Dubrovnikom, Ahmed-paša je postao, usprkos ratovima, prijetnjama i novim nametima, pokrovitelj i zagovaratelj ne samo Dubrovnika, nego i Mlečana i *statusa quo* i političkoga kontinuiteta na istočnom Jadranu, čiji su najveći profiteri bili i ostali Dubrovačka i Mletačka Republika, što mnogi na Visokoj Porti nisu mogli razumjeti, odobriti ili čak spriječiti.

Stoga, tko u Stjepanu/Ahmed-paši vidi samo jednoga uglednog velikaša nekadašnjega Bosanskoga kraljevstva, u kojem on nije nikada živio i kojem on svjesno ili podsvjesno nije nikada pripadao, čini nepravdu ovom ponosnom izdanku Humske zemlje i zlorabi ga u neke današnje trećorazredne ciljeve. No, istovremeno, tko ne vidi ili ne osjeća Stjepanovo/Ahmed-pašino pravo podrijetlo, put, smjelost, uspjeh te njegov suosjećaj s rodnom Humskom zemljom, ni u jednom slučaju s Bosanskim kraljevstvom, koji on vjerojatno prenosi preko imena na svoju kćer Humu i na sljedeće naraštaje, gubi se u vrtlogu nacionalne uskogrudnosti, vjerske netrpeljivosti i povijesno-političke nekorektnosti. Isto tako, tko ne uspijeva prepoznati u Ahmed-paši Hercegoviću čovjeka od carskoga povjerenja i srodstva, vjernoga predstavnika

osmanskoga establišmenta, vrsnoga predstavnika bosporskoga kozmopolitizma, imperijalizma i eksploatizma, od 1453. godine u osmansko-islamskoj verziji, znači da ne prepoznaje, za južnoeuropske narode povijesnu, ali istovremeno pogubnu ulogu južnoeuropskih kršćanskih obraćenika na islam (renegata), u stvaranju, širenju i uzdizanju imperijalističkog usmjerenja Osmanskoga Carstva, na štetu njihove prvotne domovine. Na primjeru ovoga vrlo uspješnoga sina Hercegovine zemlje i visokoga osmanskog dostojanstvenika može se istovremeno najbolje prepoznati proces povijesnoga rasta i povijesnoga propadanja Osmanskoga Carstva. Ono je, pružajući stoljećima priliku dječacima i mladićima iz grčke, arbanaske, bugarske, srpske, bosanske, humske, hrvatske i ugarske zemlje, da uzdižu sebe i grade svoju karijeru, istovremeno produljivalo sebi i osmanskome establišmentu budućnost i egzistenciju u tim novoosvojenim zemljama.¹⁹⁶ No, svakodnevnim ubrizgavanjem novih bioloških i intelektualnih snaga i energija za vlastitu teritorijalnu ekspanziju i daljnju eksploataciju prirodnih, ljudskih i bioloških resursa svih potlačenih zemaljâ, iz kojih su potjecali vodeći i najuspješniji ljudi, poput Stjepana/Ahmeda Hercegovića, Osmansko Carstvo i njegovi vodeći ljudi postajali su ne samo arhitekti uspješne osmanske budućnosti nego i tvorci osmanske propasti. U sučeljavanju interesnih sfera vladajuće globalno-osmanske klase s perspektivama i željama globalno-gubitničke i globalno-potlačene mase južnoeuropskih naroda treba tražiti, naći i proučiti ulogu, pozitivni doprinos ali i nedostatke životnoga djela Stjepana/Ahmeda Hercegovića.

196 Za ovu tematiku treba konzultirati sljedeću literaturu: HAMILTON ALEXANDER ROSSKEEN GIBB - HAROLD BOWEN, *Islamic Society and the West, A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East*, I., London - New York - Toronto, 1950., str. 108-110; BASILIKE D. PAPOULIA, *Ursprung und Wesen der "Knabenlese" im osmanischen Reich*, Südosteuropäische Arbeiten, 59, München, 1963., str. 13, 109-110; HANS JOACHIM KISSLING, "Zur Personalpolitik Sultan Bajezid's II. in den westlichen Grenzgebieten des Osmanischen Reiches", u: HANS-GEORG BECK - ALOIS SCHMAUS (prir.), *Beiträge zur Südosteuropa-Forschung. Anlässlich des II. Internationalen Balkanologenkongresses in Athen 7. V. - 13. V. 1970.* (= *Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients*, Band 10), Trofenik, München, 1970., str. 107-116, ovdje 113-115; H. REINDL, *Männer um Bâyezîd*, str. 25-33; H. W. LOWRY, *The Nature*, str. 95-143; ISTI, *Hersekzâde*, str. 13-17; H. REINDL-KIEL, "Some Notes on Hersekzade", str. 317-320; MARIE VIALON, "Guerre e paci veneto turche dal 1453 al 1573", u: LUISA SECCHI TARUGI, *Guerra e pace nel pensiero del Rinascimento*, Franco Cesati, Firenze, 2005., str. 47-59; EMRAH SAFA GÜRKAN, "L' idra del sultano. Lo spionaggio ottomano nel Cinquecento", u: *Mediterranea-ricerche storiche*, 38, Palermo, 2016., str. 447-476.

Stjepan / Ahmed-pasha Hercegovic (1456-1515) in the light of the Dubrovnik, Italian and Ottoman sources.

Controversial topics from the life of Stjepan / Ahmed pasha Hercegovic

Summary

Duke Stjepan Hercegovic Kosaca (1456? - 1517), the youngest and most certainly the most beloved son of Herzog Stjepan Vukcic Kosaca, although later becoming as Ahmed Pasha Hercegovic a distinguished and successful Ottoman administrator, minister, land and sea commander, a statesman and a poet, has remained a partially controversial figure in South Slavic, South European and Turkish historical reviews. Even today it is not easy to depict his way of life. Historians disagree on the origin and the name of his mother, his year of birth, his sending or departure to the court of the Sultan Mehmed the Conqueror, clash with his half-brother, Duke Vlatko, succeeding or failing to take over the inheritance of his father Stjepan and his mother, Barbara, preserved in Dubrovnik, the names of his children, as well as some disputable places or duties from his forty-year Ottoman life path to his unreasoned death in 1517.

In this article, the author puts more light into almost all controversial issues by using primarily, presently available, published and unpublished sources and bibliography in the archives and libraries of Dubrovnik, Venice, Milan, Florence, Rimini, Sarajevo and Istanbul. At the end of his paper, the author depicts Ahmed Pasha Hercegovic as the center of confronting spheres of the ruling global-Ottoman class with the perspectives and desires of the globally-losing and oppressed masses of South-European and Asian peoples, and recommends further study of the role, contribution and faults of Stjepan/Ahmed Hercegovic in the global historical and political context of his time.

Keywords: Stjepan Hercegovic/Ahmed Pasha Hercegovic; Herzog Stjepan; Dutchess Jelena; Dutchess Barbara; Dutchess Cecilia; Dubrovnik; Istanbul; hostaging; conversion to Islam; Duke Vlatko; Sultan Mehmed II; Sultan Bayezid II; struggle for family inheritance; Ahmed Pasha's children.